

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN INFORMERAR

KUL-projektet i Glasriket Slutrapport 2006

KUL-projektet i Glasriket - slutrapport

Meddelande 2006/04

ISSN 0348-8748

ISRN LSTY-H-M-- --SE

Utgiven av:	Länsstyrelsen Kalmar län i samarbete med Länsstyrelsen i Kronobergs län.
Ansvarig enhet:	Samhällsutvecklingsenheten
Projektledare	Susann Johannisson
Omslagsbild:	Affisch, layout Åsa Brozén.
Foto:	Erica Draminsky, Åsa Brozén, Heidi Vassi, Susann Johannisson, Lars Utterström
Tryckt hos:	Högskolan i Kalmar
Upplaga:	200

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN

LÄNSSTYRELSEN
I K R O N O B E R G S L Ä N

Omslagsbild: Affisch från KUL-projektet, med bild av framsidan av 11 stycken guideskrifter. Layout Åsa Brozén
Foto denna sida. Åfors; Platsen där första kvarnen och glassliperiet låg vid vattenkraften. Idag en vacker plats för besökarna.

Innehållsförteckning

1. Tack
2. Sändlista
3. Karta Glasriket
4. Sammanfattning KUL-projektet i Glasriket
 - Medfinansierare
 - Metod, möten, utbildningar och aktiviteter
 - Resultat i tryckt form
 - Hur vi jobbat vidare med att utveckla besöksmålet
5. Bakgrund
6. Projektorganisation
 - Referensgrupp
7. Slutsats
8. Åtgärdsförslag

Guidad tur i glasbruksmiljö för arbetsgrupperna. Stormöte i Kosta December 2005.

Bilagor

1. Utdrag ur idélistor från arbetsgrupperna
2. Vad som hänt på de olika orterna
3. Kulturhistoriska värden i Glasriket

Bilagor bara till medfinansierarna och referensgruppen

4. Måluppfyllelse en jämförelse med kommentarer.
5. Deltagarlista arbetsgrupperna
6. Strategidokumen, lista prel bedömning av alla byggnader som uppförts av glasbruket.
7. Affisch
8. Ekonomisk rapport
9. Kasse med 11 stycken guideskrifter på tyska och engelska (Guideskrifter 11 stycken på svenska har redan levererats till medfinansierarna.)
10. Infoblad Skruv
11. Kopia av affisch "Sen kväll med Johansfors"
12. Adresslista deltagare i projektet, olika sammanhang.
13. Tidningsartiklar från Åfors om hängmattor och bruksladugården
14. Info från Lindshammar.nu
15. Rapport från Kalmar läns museum /ATH från fortbildningsdagar i Orrefors och medverkan i utbildningsinsats i Kosta 4 December 2005.
16. Karta Lindshammar

1. Tack !

Stort tack till alla er som hjälpt till så att KUL-projektet kunde bli verklighet! Referensgrupp, medfinansiärer och alla andra som hjälpt till på olika sätt. Ett särskilt tack till Emmaboda kommun som upplåtit arbetsplats och bilar till mig under denna långa tid.

Tack alla ni fantastiska människor som varit med i arbetsgrupperna på 11 glasbruksorter! Jag tycker ni har bidragit med stor kunskap och visat stor entusiasm och känsla för glasbruksbygd. Hoppas ni känner lust att på olika sätt fortsätta verka för att med lokala resurser delta i utvecklingen av Glasriket. Hoppas ni tar kontakt med varandra både inom och mellan grupperna. Det har varit ett sant nöje för mig att få lära känna er!

2. Sändlista

Medfinansiärer

Länsstyrelsen i Kalmar län: Peter Ekholm (ref.gr.), Kjell-Håkan Arnell, Gunilla Johansson och Linda Corneliusson.

Länsstyrelsen i Kronobergs län: Margit Forsström, Heidi Vassi, Christina Jonasson och Gunilla Claesson
Emmaboda kommun: Ingemar Niklasson, Birgit Ekblad, Karl-Erik Nilsson och Rosita Medin.

Lessebo kommun: Anders Roselius, Monica Widnemark

Nybro kommun: Nils-Erik Gustavsson, Kerstin Ainouz, Barbro Hedenmalm, Gunilla Hagel och Marcus Lund.

Uppvidinge kommun: Annika Persson, Åke Axelsson
Sparbanksstiftelsen Kronan, Växjö

Referensgruppen

Richard Edlund, Kalmar läns museum
Göran Ivarsson, Hotel Royal Corner i Växjö
Eva-Marie Hagström, Orrefors glasbruk
Gunnel Holmér, Smålands museum
Martin Robertsson, Målerås Glasbruk
Christina Carlsson, Lessebo kommun
Johan Lindgren, Nybro glasbruk.

Alla arbetsgrupper

Övriga

Kalmar läns museum; Örjan Molander, Tina Lindström, Peter Danielsson
Smålands museum; Carl-Johan Krantz
Åsa Brozén, Brozén form och design AB, Åfors
Viktoria Johansson
Berne Karlsson, Kosta
Gun och Rolf Nilsson, Kosta
Margaretha Artheus Thor och Lars Thor

Samhällsföreningar

Boda samhällsförening
Broakulla samhällsförening (Johansfors)
Målerås samhällsförening
Orrefors samhällsförening
Folkets Hus Skruv
Folkets Hus Åfors

Glasbruk

Bergdala glasbruk, Björn Hultkvist
Boda glasbruk, Peter Veidner
Johansfors glasbruk, Claes Hovhammar
Kosta glasbruk, Torsten Jansson
Lindshammar glasbruk, Ulf Rosén
Målerås glasbruk, Mats Jonasson
Nybro glasbruk, Johan Lindgren, Micael Mårbo
Orrefors glasbruk, Magnus Andersson
Pukeberg glasbruk, Andris Nolendorfs, Per Gill
Skrufs glasbruk, Kent Elm
Åfors glasbruk, Gunilla Arvidsson
Glasriket Turism AB: Anna-Carin Birgersgård,
Marianne Nilsson och Marta Hultman
Regionförbundet i Kalmar län: Per-Ola Hallberg (ref.gr.),
Maria Agestam

3. De 11 orter som ingått i KUL-projektet i Glasriket.

4. Sammanfattning

KUL-projektet i Glasriket har bedrivits mellan augusti 2003 och december 2005 från Emmaboda kommunhus med Bebyggelseantikvarie Susann Johannisson som projektledare. Projektets mål var att ta till vara, lyfta fram och beskriva både befintliga kulturhistoriska miljöer och lokala människors kunskap och engagemang i sin hembygd. Med utgångspunkt i det lokala som är en del i helheten Glasriket har kulturmiljöerna setts som resurs i turismsammanhang. KUL kan stå för orden Kultur-Utveckling-Långsiktighet. Projektet har varit ett samarbete mellan länsstyrelsen i Kalmar län och länsstyrelsen i Kronobergs län. Övriga samarbetsparters har varit Glasriket Turism AB, Regionförbundet i Kalmar län och Emmaboda kommun. Etapp I pågick augusti 2003 till augusti 2004. Etapp II fortsatte direkt från September 2004 tom december 2005 och avslutas på deltid under 2006.

Medfinansiärer

Länsstyrelsen i Kalmar län och Länsstyrelsen i Kronobergs, med både medel för regionalekonomisk utveckling och bidrag till kultur- och information, Emmaboda, Lessebo, Nybro och Uppvidinge kommuner, Sparbanksstiftelsen Kronan i Växjö (etapp I), Regionförbundet i Kalmar län (etapp II)

Metod, möten, utbildningar och aktiviteter

Projektet har haft underifrånperspektiv som metod. 11 ideella arbetsgrupper har jobbat på varsin glasbruksort. Det har också varit ett gränsöverskridande projekt.

- Ca 80 personer har ingått i de aktiva arbetsgrupperna under mer än två år.
- Ytterligare ca 45 personer har engagerats vid något tillfälle.
- Mer än 650 ideella arbetstimmar har lagts ner i arbetsgruppernas möten.
- Ytterligare ett oräkneligt antal timmar har lagts ner på olika projekt på orterna.
- Sammanlagt ca 70 möten har hållits på de 11 orterna.
- Två stormöten med utbildningsinslag har genomförts i Kosta Folkets hus Januari 2004 och December 2005 med 85 respektive 60 deltagare.
- Två fortbildningsdagar har arrangerats för lärarna i Orrefors av Kalmar läns museum/ATH (Alla Tiders Historia) och lokala äldre informanter från Orrefors, som start för att arbeta vidare med skolan.
- Två bussresor i Glasriket har genomförts för alla gruppdeltagare.
- Guidade turer har erbjudits på alla orter i juni 2005 och genomförts i Bergdala, Johansfors, Lindshammar, Nybro, Orrefors, Pukeberg, Skruv och Åfors.
- En ungdomspraktikant har jobbat i projektet i 3 månader.
- En rad nya aktiviteter har genomförts på vissa orter, se bilaga 2.

Resultat i tryckt form

Arbetsgrupperna har jobbat med urval av sevärda kulturhistoriskt intressanta platser på sin ort samt de flesta också med texter och fakta om ortens historia. Detta material har publicerats i form av:

- 11 stycken guideskrifter på svenska (9 st under etapp I + 2 etapp II)
- 11 st kortare guideskrifter i samma serie och utförande på tyska
- 11 st kortare guideskrifter i samma serie på amerikansk engelska.
- Affischer
- Papperskassar med tryck av affischen för förvaring av guideskrifter.
- Information om och utökad text om orter i Glasrikets årliga tidning.
- Information om "Gå på upptäcktsfärd i Glasriket" på kommunernas hemsidor.
- En sida med info i Emmaboda kommunkalender 2005 (till alla hushåll)
- Tidningsartiklar, t ex i Emmaboda tidning (När Åfors, Boda, Johansfors och Skruv).

Guideskrifterna har formgivits av Åsa Brozén, Brozén form och design AB. De innehåller intressanta kulturhistoriska fakta, anekdoter samt beskrivningar av ett antal utvalda platser längs en promenadslänga. Sist i varje guide finns en karta med en eller flera prickade slingor som besökaren själv kan gå. De svenska guiderna kostar 10:- och finns bl a i varje glasshop. Kasse med 11 st kostar 100:-.

Bilder: 1. Projektledare Susann Johansson 2. Arbetsgruppen i Målerås 3. Gamla glassliperiet i Bergdala 4. Arbetsgruppen i Kosta framför "Glashuset" 5. Degelkrossen i Pukeberg 6. Pigan Lotta i Kosta (Kalmar läns museum/ATH) berättar om sitt liv för publik 7. Den unika mängkammaren i Johansfors med förvaringstråg i trä. 8. Kontoret från 1955, Lindshammar Glasbruk.

Hur vi jobbat med att utveckla besöksmålet

Arbetsgrupperna har också jobbat med frågor som t ex hur man kan få besökare att stanna längre, hur man kan använda gamla fina hus och lokal kunskap som finns och hur man kan samarbeta och nätverka bättre för att få till stånd nya företag och nya aktiviteter som lockar besökarna att stanna längre och med lokala människor som resurs och utgångspunkt. Se vidare sid 11-13, samt i bilaga 1. På flera orter har grupperna också själva medverkat till att aktiviteter utvecklats, se vidare bilaga 2.

5. Bakgrund

År 1997 genomförde Länsstyrelsen i Kalmar län en inventering av de kulturhistoriska värdena i glasbruksmiljöerna (Susann Johannisson) med fotodokumentation (Anna C Richardsson) och 1998 gjordes en på samma sätt i Kronobergs län (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Bakgrunden var att Länsstyrelserna saknade kunskap om vilka unika byggnader och maskiner som finns kvar idag och vilka kulturhistoriska värden de har. Historiskt material och kunskap finns också på Smålands museum, vilket var till nytta för arbetet i Kronobergs län.

Samma typ av inventering genomfördes alltså i alla historiska glasbruksmiljöer i de två länen vid samma tidpunkt (under 2 år). Resultatet blev att vi fick en unik överblick som gör att vi med hjälp av detta material kan jämföra de olika orterna och se vilka unika företeelser som verkligen finns kvar idag. Resultatet från Kronobergs län finns publicerat i rapporten "Glasbrukens byggnadskultur". Resultatet från Kalmar län finns som arbetsmaterial på Länsstyrelsen i Kalmar. Fotonegativ, främst svartvita, men även en del diabilder, från Kalmar län finns arkiverat på Kalmar läns museum.

Under detta arbete framkom också att det finns många boende på orterna som har lokal kunskap, men att samordning och helhetsbild saknas. Vi konstaterade alltså att det finns:

- Många människor med stor lokal kunskap om glas, ortens historia, om livet på glasbruksorten förr och många berättelser, ett immateriellt kulturarv.
- Ett fantastiskt rikt byggt kulturhistoriskt arv i form av både byggnader och maskiner.
- En miljon besökare som missar de unika värdena, berättelserna och förståelsen pga brist på informationsmaterial och kartor.

Tänkarna på att göra något mer och gemensamt av denna kunskap och detta material har funnits ända sedan 1998. Vi ville att kunskapen och intresset skulle bli mer spritt och uppmärksammat. Första idén var att sammanställa kunskapen från inventeringarna i en bok. I ett tidigt skede ändrades dock arbetsmetoden till den nu använda, vilket var att föredra eftersom det får människor på orterna att engagera sig och det leder till nya kontakter och att nya nätverk skapas. Arbetet med människor i arbetsgrupper leder också till att utveckla nya idéer. En bok kan fortfarande göras i en etapp III.

Bilder: 1. Höga arkitektoniska värden vid Skruf's glasbruk. 2. "Landshövdingen" berättar om bildandet av Kosta glasbruk (Kalmar läns museum/ATH) inför publik, Kosta december 2005. 3. Rapport från inventering i Kronobergs län 1998. 4. Brandstationen i Målerås, exempel på vad glasbruket byggde förutom hyttan. 5. Den pampiga grinden till disponentvillan i Åfors.

6. Projektorganisation

Arbetet har bedrivits med Susann Johannisson som projektledare och med Emmaboda kommunhus som bas. Länsstyrelsen i Kalmar län har varit huvudman för projektet, som skett som ett samarbetsprojekt med länsstyrelsen i Kronobergs län. Övriga samarbetspartners har varit Glasriket Turism AB, Regionförbundet i Kalmar län och Emmaboda kommun.

11 ideella arbetsgrupper har träffats under 2 år för att arbeta med olika frågor som rör den egna glasbruksmiljön. Projektledaren har varit med på de flesta mötena.

Projektets upplägg med deltagande från ideella arbetsgrupper innebar i sig att det från början inte var bestämt hur projektet skulle genomföras. Grunden att det finns många sevärda glasbruksmiljöer med stora kulturhistoriska värden och människor med kunskap om dem hade vi redan klart för oss när projektet drogs igång. Arbetsgrupperna har fått styra inriktning och hur många delprojekt som skulle bli genomförda på den egna orten. Mer intresserade och aktiva grupper har fått mer av projektledarens tid. Metoden ställer höga krav på flexibilitet. Ändringar i inriktning har tagits under hand. Därför har referensgruppen varit extra viktig, eftersom alla större beslut som påverkat projektet har tagits där.

Omständigheter och tid har påverkat projektet i nya oväntade riktningar. Till exempel var det de flesta gruppernas önskemål att göra en karta och skyltar med sevärdheter om sin ort. Pga behovet av samordning och samarbete med andra aktörer i Glasriket blev skyltar svårt att genomföra. Karta visade sig också svårare att genomföra än vad vi trodde. Med kort varsel blev det i stället bestämt att använda skylttexter som grupperna skrivit som underlag till de nu publicerade guideskrifterna.

Referensgrupp under etapp II har varit:

Göran Ivarsson Orrefors Kosta Boda-koncernen samt Glasriket Turism AB
Per-Ola Hallberg Regionförbundet i Kalmar län
Peter Ekholm Länsstyrelsen i Kalmar län
Richard Edlund, Kalmar läns museum

De som lämnat referensgruppen av olika anledningar sedan etapp I:

Eva-Marie Hagström Glasriket Turism AB
Martin Robertsson Målerås glasbruk och Glasriket Turism AB
Gunnel Holmér Smålands museum
Cristina Karlsson Smålandsgruppen i Högsby (Leader+) samt Lessebo kommun
Johan Lindgren, Nybro glasbruk

Referensgruppen har träffats ungefär ett par gånger per termin, sammanlagt 10 möten + på ett stormöte för alla medfinansierare den 14/6 2004. Referensgruppen har också deltagit i stormöten i Kosta i januari 2004 och december 2005. Därtill har projektledare och delar av referensgruppen träffats för förberedande frågor och underhandsfrågor ungefär 14 gånger under hela projektet.

Bilder: 1. Arbetsgruppen i Åfors. 2. Entrén till kontoret i Boda representerar arkitektoniska värden från 1960-talet och är ett minne från Bodas storhetstid under Erik Roséns ledning. 3: "Hyttvigsel" skulle kunna vara ett sätt att marknadsföra och utnyttja lokaler i Glasriket om bättre lokal samordning kunde ordnas. 4. Gamla glasmåleriet i Johansfors används idag till café och för arrangemanget "Sen kväll med Johansfors" som utvecklats under KUL-projektet. 5. Sju meter glasmosaik på väggen till hyttan i Johansfors från 1954 av konstnär Bengt Orup. Mosaiken tillverkad på Kosta glasbruk. 6. I många arkiv på glasbruken i Glasriket gömmer sig en gigantisk kulturhistorisk skatt. 7. Arkivbild Orrefors sågverk och glasbruk.

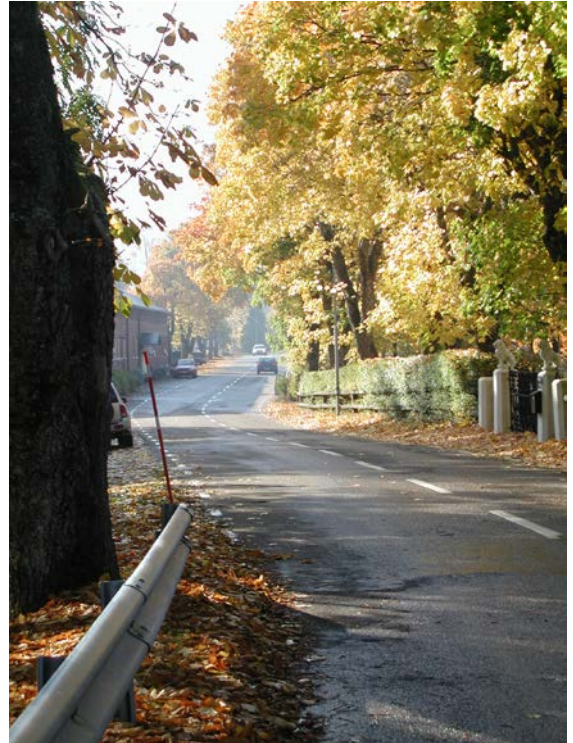
7 Slutsats

De 11 arbetsgrupperna med ca 80 deltagare har kommit med en lång rad idéer för att förbättra, utveckla, använda och sälja glasbruksmiljöerna. De idéer som berör helhetstänkande och samarbete är följande:

1. Inför årlig obligatorisk utbildning om Glasrikets unika kulturhistoriska miljöer och historia för personal mfl.
2. Erbjud gemensam bussresa 1 gång pr år till personal och turistinriktade företagare.
3. Inför ny rutin att alla berörda turistföretag och organisationer träffas 2 gånger på år per glasbruksort.
4. Inför "Glasarbetare berättar" som en upplevelse.
5. Samordna cykel- och vandringsleder i Glasriket.
6. Gör en stor gemensam detaljerad karta med olika sevärdheter i samarbete med lokal kunskap.
7. Genomför gemensam skylt- och informationspolicy.
8. Anställ en kulturarvssamordnare/utvecklare eller liknande för fortsatt samordning och utveckling.

Idéerna ovan beskrivs mer på följande sidor. Fler idéer från arbetsgrupperna presenteras i bilaga 1.

Eftersom åtgärderna tagits fram på de lokala orterna visar det på ett intresse för glasbruksbygd. Därför borde det finnas förutsättningar att lyckas genomföra idéer om arbetet bedrivs och initieras "centralt" i Glasriket men i samarbete med människor lokalt.

Bruksgatan i Åfors.

Stormöte i Kosta Folkets Hus.

Äppelträdgården i Orrefors.

8. Åtgärdsförslag

Sälj mer genom ökad kunskap hos de som träffar besökarna

För att besökarna ska få ett kunnigt och proffsigt bemötande är det nödvändigt att förbättra:

- Kunskapen om vilka unika kulturhistoriska sevärd miljöer vi har och om glasrikets historia.
- Kunskapen om olika sevärdheter i området, både mat, boende, bad, fiske, försäljningar etc.
- Kunskapen om varandra –för att besökarna ska kunna uppleva ett enat Glasrike.

1. Inför årlig obligatorisk utbildning om Glasrikets unika miljöer och historia:

- personal från glasshoparna och utställningshallarna.
- personal från andra verksamheter knutna till glasbruken
- personal från turistbyråer i kommunen

Och erbjud andra näringsidkare med turistinriktning att delta:

- andra försäljningsställen, kiosker, bensinmackar, museer, vandrarhem etc

Kalmar läns museum erbjuder sig att genomföra 2 timmars guidad information inklusive fika årligen på 12 glasbruksorter. Samarbete kan även ske med Smålands museum. Kostnad (2006): 550:-/timme (förberedelser och genomförande).

2. Erbjuda gemensam bussresa 1 gång per år enligt kategorier ovan.

Vinsterna med detta är två:

- Att deltagarna lär känna varandra och kan hänvisa till varandra under sommaren
- Att deltagarna själva får se de platser som de ska hänvisa turisterna till

Röster från arbetsgrupperna:

"Alla som jobbar i alla glasbutiker i Glasriket borde gå en gemensam utbildning för att lära sig de olika glasbruksorternas historia, lära sig hitta, lära sig kunna hänvisa till varandra och lära känna varandra! 2 dagars kurs, varav 1 dag i buss för att besöka de olika platserna"

Kalmar läns museum erbjuder sig att samordna och genomföra 2 bussresor årligen till en kostnad av 550:-/timme (2006).

3. Inför ny rutin att alla berörda träffas 2 gånger per år per glasbruksort

För att upprätthålla och förbättra kontaktnätet inom varje glasbruksort är det nödvändigt att man har förutsättningar att träffas regelbundet. Detta kan också leda till gemensamma mål och visioner, bättre omhändertagande av turister, bättre försäljning och nya oanade resultat, genomförda idéer, nya företagsidéer etc.

Varje kommun, eller särskild gemensam kraft, se punkt 8, ansvarar för att sammankalla till 2 möten årligen per glasbruksort:

- en gång inför sommarsäsongen som en peppning och uppdatering av kunskap om varandra
- en gång med utvärdering efter sommarsäsongen och gemensam planering inför nästa år.

Förläng besöket - tillför ytterligare genuina upplevelser

- Det finns en skatt av berättelser i Glasriket och därtill många människor som är kunniga och beredda att dela med sig. Kontaktpersoner och kontaktnät finns från KUL-projektet.
- Det personliga mötet är alltid oslagbart
- Fler upplevelser tilltalar fler besökare; t ex också de som inte är intresserade av shopping

4 Inför ”Glasarbetaren berättar”

Ett visst klockslag eller enligt ett visst schema varje dag eller varje vecka under sommaren med lokala guider som resurs. Samordnat i hela Glasriket, både schema, utbildning och marknadsföring. Att olika guider berättar på olika sätt och med olika innehåll är bara charmigt.

Röster från arbetsgrupperna:

”Inför guidning vid vissa tidpunkter, helst samordnat i hela Glasriket”, gärna med hörlurar på olika språk. Stor betydelse av att erfarna glasarbetare berättar ... antingen i varm mysig lokal på bruket (vid regn) eller i vandring där bruksmiljön visas upp. På detta sätt borde folk hinna både handla glas och äta innan berättarstunden börjar ...Använda luffarna som en resurs vid historieberättandet. Även sorgliga och smutsiga historier måste berättas ... Under 1980-talet hade vi ”Glasets egenskaper” – en kvällsguidning i hyttan som komplement till brukets guidningar ... Mycket stort intresse! Hur skulle man kunna återuppta detta koncept?”

Genomförs med hjälp av befintliga kontaktnät och med hjälp av lokala berättare.

- **Organiseras centralt t ex av person enligt punkt 8.**
- **Marknadsförs gemensamt från ett centralt håll**
- **Startas upp genom t ex två dagars utbildning och träff för intresserade berörda guider.**

5 Samordna cykel- och vandringsleder i Glasriket

För att besökarna ska ha möjlighet att förstå vilka leder som finns krävs samordning och överblick.

Idag arbetar de fyra glasbrukskommunerna var för sig med leder i sin kommun och t ex Vilhelm Moberg-sällskap jobbar med olika sorters leder och kartor inom området.

I Glasriket borde det vara lätt att samordna detta eftersom:

- Glasriket redan är ett identifierat område och en fungerande organisation; Glasriket Turism AB
- Det redan finns flera befintliga och fungerande leder inom området, både korta och långa, natur- och kulturmiljöupplevelser och glasbrukstema samt Mobergleder och järnvägsbankar som kan bli nya leder.
- Det finns många människor lokalt som är villiga att ställa upp och hjälpa till på olika sätt.

”Cykelvägar mellan glasbruksorterna och vandringsleder bör utnyttjas bättre! Befintliga leder måste skyltas upp bättre så att folk hittar dit, och på olika språk, det måste finnas hänvisningar till lederna från andra ställen t ex shopar, campingplatser etc. Det behövs mer info på plats längs lederna i form av skyltar eller infohäften att läsa, gärna med koppling till glasbrukens verksamheter (vattenkraft, skogen) dvs fånga upp de magiska platserna i skogen, som har både kultur- och naturvärden. Bättre organisation vad gäller uthyrning av cyklar, matsäckskorgar mm. Lederna bör bli en viktig del av besöket i Glasriket genom bättre organisation och information” ”Utnyttja den vackra rogivande naturen som en resurs och ett bra komplement till glasbruksbesöket. Infoskyltar och kunskap behöver förbättras. Särskilt tydlig skyltning om var leden startar krävs på flera språk samt beskrivning av ledens längd, framkomlighet etc.”

Särskilt projektansvarig som jobbar med att samordna detta bör tillsättas snarast. Deltagare från KUL-projektets kontaktnät bör ingå i en referensgrupp.

Förläng besöket i Glasriket genom att ge besökarna bättre information, mer kunskap om vad som finns.

Samordna information som redan finns så att det blir lockande för besökarna att se mer och stanna längre i området. Utnyttja lokal kunskap som en resurs.

6. Gör en stor gemensam detaljerad karta över Glasriket med olika sevärdheter

Bad, Shopping, Hantverk, Glashistoriska platser (nedlagda glasbruk, glasbruksruiner, kraftstationer, Krossen utanför Kosta, stigar och järnvägar där glas transporterades etc.) Cykel- och vandringsleder (varav flera knyter ihop glasbruksorter), Mobergbygd – här finns redan många kunniga och engagerade som jobbar delvis ideellt och ett stort kontaktnät, Fiske, Skog, Vandringsstigar, Matställen, Boende mm

Röster från arbetsgrupperna:

”Översiktskarta Glasriket/Mobergbygd saknas idag. Besökare har uppenbara problem med att hitta, frågar ofta om vägen. Ny bättre översiktskarta behöver göras. Och på flera språk, helst fler än de vanliga 2 ... Skyltar vid befintliga vandringsleder behöver ses över!”

Samordnas ”centralt” och genomförs med lokal kunskap som grund. Information och fotografier kan samlas under sommar 2007 för sammanställning och remiss till lokala grupper mfl under hösten 2007 och tryckning under vintern 2007-2008. Under våren 2008 kompletteras tryckt info på kartan med skyltning i verkligheten och information till lokalbefolkning och näringsställen.

7. Genomför gemensam skylt- och informationspolicy

- Idag saknas en gemensam skyltning i Glasriket.
- Igenkänningseffekten som det innebär att ha gemensam layout etc har inte utnyttjats.

Med skyltar menar vi både:

1. Vägs skyltar och hänvisningsskyltar så att man hittar fram.
2. Informationsskyltar med praktisk info som mat, boende, bad, fiske, annan shopping, kommunal service, turistinfo etc.
3. Kulturhistorisk information ”Glashistoriska platser” och annan lokalhistoria, både lokal och hur unika de lokala företeelserna är i förhållande till hela Glasriket.

”Skyltningen bör vara enhetlig i hela Glasriket – och på olika språk. Orienteringskartor över hela Glasriket saknas.”

Samordningen av skyltar måste lösas, med frågor som tex finansiering, ägande, ansvar, långsiktighet, vem som har praktisk översyn, hur saker byts ut när det vandaliseras eller bleks. Informationen till skyltningen måste inhämtas både lokalt och från tex läns museerna som har överblick och historisk kunskap. Utseende, layout, tekniska lösningar etc bör göras proffsig. Igenkänningseffekten och kopplingen till Glasriket är viktiga faktorer.

8. Anställ en Kulturarvsutvecklare/Kulturarvssamordnare eller liknande

De 4 Glasriketkommunerna föreslås anställa en Kulturarvssamordnare, som jobbar i nära samarbete med Glasriket Turism AB och med kommunernas ansvariga för näringslivsutveckling, turism och kultur för att:

- Delta i genomförandet av de 7 punkterna ovan
- Stötta vidareutveckling av redan påbörjade aktiviteter lokalt på orterna
- Stötta Glasriket Turism AB med kulturhistorisk kunskap
- Jobba med bidragsansökningar till diverse lokala utvecklingsprojekt mm
- Förbereda en utbildningsplan för Glasrikets alla skolor för att öka kunskapen om Glasriket.

Utdrag ur idélistor från arbetsgrupperna.

- Andra nya tjänster, som man kan tjäna pengar på:

- ”Ta med ditt gamla glas och vi kan berätta historien bakom” (glasblåsare, bruk, teknik)
- ”Vi kan laga och nyttillverka efter ditt gamla glas”.
- ”Bli din egen formgivare”. Med hjälp av våra skickliga hantverkare kan du få en unik produkt

Helt enkelt samordna kunskap om glas ännu bättre! Här är vi experter i Sverige! Hit kan du komma med alla sorters frågor. Vi kan allt om glas!

- Samarbeta med glasbruken för att genomföra och marknadsföra försäljning av diverse nya tjänster där befintliga arbetsmoment, verksamheter etc utnyttjas. T ex:

- Degelbyte i hyttan –vilken show med män i silverkläder, hetta och historierna bakom, hur en degel tillverkas idag och historiskt, om glasmassa etc.
- Guidad tur i en unika degelverkstaden i Orrefors.
- Guidad tur i arkivet med fika. Kunskaphöjande, nyfikenhetskapande, utvald kunskap.
- Guidad tur i de små glasmuseerna, känn igen mormors saftglas, gör tekniker spännande och låt gamla glasarbetare och karaktärspersoner komma fram ur historiens dimmor. Låt fika ingå i priset.

”Arkivet skulle kunna utnyttjas mer – och öppnas upp för specialbesökare/grupper. Orrefors är så känt att många skulle intressera sig för att bli guidade bland äldre ritningsmaterial, glas och andra spännande bevarade handlingar. Sverige är unikt i världen när det gäller bevarat arkivmaterial. Hur kan man ta betalt för det? Vad kan vi erbjuda? Vad kan besökaren få med sig hem i form av upplevelse, kopia, aha-upplevelser? Hur kan man kombinera besöket med övriga upplevelser i Orrefors?”

”Gardinstänger i glas är svårt att göra, men vore roligt att kunna visa upp vid vissa tillfällen vad glashantverkarna förr kunde göra!”

”Se degeltillverkningen som en resurs i turistsammanhang! Degeltillverkningen i Orrefors är idag unik i Sverige! Utnyttja detta mer för besökare, i den mån det går. Dock är degelverkstaden svår att nå och det finns säkerhetsaspekter. Ett alternativ kanske kan vara en film om processen och ihop med uppvisande av en riktig degel på annat ställe än degelverkstaden. Gör i samarbete med ”Dokumentation i Glasbruksbygd” mfl.”

”Arkivet skulle kunna vara en mycket viktig del av turistbesöket. Man skulle kunna ta inträde för en guidad tur. Många spännande livsöden döljer sig i arkivets handlingar.”

- Utnyttja befintliga industrilokaler till nya upplevelsetjänster, t ex:

- Hyttvigel (med hyttsill) paket, samarbete
- Träffa luffare i gropan, pröva på luffarslöjd, höra historier mm.
- Skateboardramp/bana med träningsläger för ungdomar och tävlingar i gamla hyttan.
- Bo en natt som glasarbetare för 100 år sedan.
- Teater- och filmvisningar, ljus- och ljudshow i industrilokaler (jämför Avesta kommun)
- Var med och provkör gamla degelkrossen i Boda, få höra alla fantastiska berättelser.

Dessa nya tjänster bör marknadsföras gemensamt. Innan dess är det viktigt att människor på orterna och på bruken har fått lämna synpunkter och är väl informerade innan det drar igång. Ofta är det just människor lokalt som behöver hjälpa till för att dessa arrangemang ska bli bra.

”Att mer utnyttja tomma lokaler exempelvis till: Permanent utställning om glasblåsning och olika tekniker, permanent utställning om barnens levnadsvillkor på t ex 1940-talet, arbetsförhållanden, kläder etc, i samarbete med skolan, permanent utställning om konservering av mat och brukens produktion av konservburkar. Docka (kvinnofigur) som håller på med konservering av kött mm, samt filmvisning” ”Diabildshow på fasta tider vore trevligt. Utnyttja inspelade band mm som redan gjorts av ”dokumentation i glasbruksbygd”. Görs gärna i samarbete med dem, skolan, samhällsför. mfl intresserade.”

- **Utnyttja kiosker och bensinmackar som en informationskanal.**

De är kvällsöppna, bemannade och ställen som de allra flesta besökare besöker (först).

- Se till att dessa platser har bra, snyggt och proffsigt informationsmaterial och
- snygga vykort på glas och glasbruksmiljöer
- samt andra souvenirer med motiv från glasrikets vackra och spännande miljöer.
- Info om olika lokala sevärdheter, detaljerade kartor och kunskap hos personalen - saknas oftast helt idag! (Ofta bemannas kiosken dessutom av folk som inte bor i området).

Ta fram material (enligt ovan) och inbjud personalen till årliga utbildningar ihop med övriga näringsidkare i området.

”Sommartid finns en stor efterfrågan på snygga detaljerade kartor med lokala sevärdheter, både på svenska och tyska. Vi saknar också snygga vykort på glasbruksmiljöer och glas, vilket inte finns idag, men som folk frågar efter. Vi känner oss oinformerade om vad som finns och vad som händer i Glasriket. Ibland får vi inte ens den där tidningen. Vi bor inte själva på orten.”

- **Bättre förståelse för processen i hyttan skapar ökad respekt för produkterna.**

Genomför information i hyttorna om arbetet man ser och olika glastekniker – på ett genomtänkt och på något sätt enhetligt sätt i hela Glasriket.

”Installera bandspelare/högtalare så att man kan trycka på knapp och få tillverkningsprocessen och de olika momenten förklarade för sig där man står samtidigt som man ser vad de gör. Obs på flera olika språk.”

- **Samordna ”Sen kväll i Glasriket” på alla orter där intresse finns lokalt**

Viktigt att många från orterna går samman och håller kvällsöppet; både glasshop, restauranger, gallerier, hantverksbodas, café mm. Och att särskilda evenemang sker. Gärna show i hyttan, prova själv, fråga formgivaren eller liknande. Samordnas med alla bruk+näringsidkare+övriga t ex föreningar som är intresserade. Alla orter har varsitt datum enligt ett schema. Låt starten gå med stor publicitet. Musik i Glasriket-föreningarna är också en möjlig aktör. Som jämförelse kolla med Johansfors som kört ”Sen kväll med Johansfors” under både 2004 och 2005.

”Kvällsaktiviteter ute i orterna både för turister och boende. Många fler än glasbruken kan tänka sig att engagera sig en kväll eller flera om man genomför denna idé i stor skala. Också viktigt att hänvisa till andra sevärdheter som får folk att stanna längre, tex fiske, bad, natur och vandringsleder.”

”Ta hand om de många besökare som finns. Ganska många övernattar idag i Glasriket, men de saknar vägledning och saker att göra på kvällarna. Vi tror att det är ett generellt problem för besökarna i Glasriket att det är: 1. brist på kringaktiviteter, 2. brist på förståelse av glasbruksmiljöerna + glashantverket, 3. brist på mat av hög klass samt på bra service och öppettider. Kvällsöppna matställen behövs för övernattare.”

- **Gör finare och mer lockande entré vid vägen**

Titta på entrén som helhet i samarbete med kommun, markägare, samhällsförening etc. Inte bara punktvis insats som utsmyckning utan helhetsintryck; markslag, träd o buskröjning, skyltning, ljussättning etc.

”En stor glasskulptur vid infarterna till alla glasbruk. Utlys konstnärstävling. Finansiering bör klaras genom flera intressenter t ex bruken, kommunerna, lokala sponsorer (företag), kanske Statens konstråd...”

- Gör cd-skiva med historier, fakta och anekdoter om de olika orterna

Ge ungdomsgrupp eller studenter i uppdrag att göra en cd-skiva med prat – som man kan lyssna på i bilen på sin rundtur mellan olika glasbruk. En presentation av de olika orterna och en massa spännande anekdoter. Både en presentatör som pratar och utdrag ur inspelade intervjuer med smålänningar som berättar.

- Lekplatser för barn på ett samlat och genomtänkt sätt i hela Glasriket

Helst så utvecklat att man kan lämna barnen ½-1 timme med barnpassning (inklusive fika) medan man handlar glas, som en tjänst som kostar pengar. (rabatt om man handlar glas för en viss summa) För att de vuxna alls ska kunna få den tid till koncentration och beslut som krävs för att alls handla! Gärna en "luffare" som barnvakt – för att utnyttja historien som ett positivt underlag.

"Bör ordnas särskilda bemannade barnaktiviteter för att de vuxna kan kunna handla glas i lugn och ro – avgörande för småbarnsföräldrars shopping eller inte. Exempel måla aktiviteter på glastabrik, måla på T-shirt. Inred ett barnens hus i befintlig byggnad. Ett känt barnens hus kan locka folk!"

- Samordna caféverksamheten i Glasriket för ökad och kontrollerad kvalitet

Både lokaler, utbud och personal bör vara samordnade och ha en viss kvalitet och sortiment som är lämpligt. Bra om någon gemensam organisation eller organ har ett samlat ansvar. Handlar om krav, kontrakt, kontinuerlig utbildning och uppföljning.

"Ordna fikamöjligheter på ett samordnat sätt i hela Glasriket"

- Ta upp fönsterglastillverkning igen.

"Ta upp fönsterglastillverkning någonstans i Glasriket. Idag finns ett stort intresse och efterfrågan på tunt handblåst glas till renovering av kulturhus. Gör en show av tillverkningen! Visa att vi i Glasriket har kunskapen!"

- Använd skogen som en resurs för besökare.

Särskilt för utländska gäster. Dock vågar få av dem leta sig själva ut i skogen. Krävs mer organiserad skötsel, markandsföring och tydligt märkta stigar. Stigar i blåbärsskog, tallskog, hitta smålands största stenblock, spår av inlandsisen, älgstorn, grävlinggryt etc etc.

"Flera leder och stigar finns redan, t ex vid sjön Läen. Många turister har cyklar med sig, men bra info om var de kan cykla samt kartor saknas. Skylta upp befintliga stigar, vandringsleder och elljusspår på olika språk. Marknadsför "Bärplockning" och "Svampplockning" med en guide som ingår i ett paket?"

- Visa filmer om lokala sevärdheter och personligheter

"Montera en TV-monitor i macken med film med lokala minnen och berättelser och möjlighet till val av olika språk."

- Återställ (rekonstruera) ett arbetarrum/bostadsrum i en kasern för visning.

"Arbetarnas och barnens förhållanden förr borde visas upp bättre. Belys, använd, särskilt för barnen; levnadsförhållanden förr, se foton, varför barnarbete? Hur hade de det? Använd vid undervisning och upplevelse. Kom ihåg att 1950-talet är oerhört exotiskt och långt borta för barn idag. Mycket finns att berätta om hur man levde utan TV, badrum, centralvärme etc."

- Satsa på att marknadsföra vinterhalvåret

Gemensam satsning dvs både bruken, kommunerna, Glasriket Turism AB och folk och föreningar från orterna. Se de olika lokala aktörerna som en resurs! Engagera flera.

"Skapa bilder av att Glasriket är ett härligt utflyktsmål på hösten när löven är röda och den varma ugnen i hyttan står som en varm kontrast. Och på vintern när utställningshallen glittrar som en lysande pärla i den vita snön. Utnyttja dessa bilder till en fördel. Kan man göra ett skådespel av degelbytet – och ställa ut degeln i snön? En besökare som kommer när det inte är högsäsong kanske kan känna sig extra unik och välkommen och uppleva glasbruksmiljöerna på ett bättre sätt. Vilka andra aktörer än glasbruket kan engagera sig och genomföra upplevelser? Både nya och befintliga arrangemang skulle kunna vara upplevelse för besökare t ex luciafirande på bruket, musikkårens framträdanden under året etc."

- Satsa på att locka ungdomsgrupper

Undersök intresset av samarbete med ungdomsgrupper/projekt t ex Interactive institute i Växjö (Glasrörd mfl utställningar) "Grrltech", ungdomsbroschyr på Öland, Designhögskolan i Pukeberg etc. för att kunna genomföra häftigare info på hemsidor, särskild tryckt info till ungdomar, särskilda filmer om Glasriket, utveckla särskilda spel, skattjaktskartor etc.

- Utveckla hemsidorna – mer magi, spänning, lust och nyfikenhet!

Helst i samarbete med ungdomsgrupper.

Vad som hänt på de olika orterna.

Alla arbetsgrupper har mer eller mindre aktivt deltagit i produktionen av guideskrifterna. Många har skrivit texter och bidragit med kunskap. På alla orter har man också hjälpt till att granska texterna före tryck, både de svenska och de översatta. Alla grupper har också diskuterat mer eller mindre hur man kan förbättra service e t c och få besökare att stanna kvar längre.

Nedan följer en beskrivning av en del av det som hänt på varje ort under projektet. Förutom det uppräknade har det varit andra möten mellan människor som lett till eller kan leda till fler positiva förändringar och ökad kunskap om det rika kulturarv vi har.

Bergdala

- 3 möten vintern 2003-2004.
- Gruppen deltog i Kostamötet Januari 2004.
- Gruppen har aktivt gjort urvalet av platser på sin ort och skrivit texter om dessa platser, vilka användes i Bergdalas guideskrift.
- Glas bruket har bidragit med märkning av vandrings slingan i skogen som finns markerad på guideskriftens karta.
- Gruppen har också kommit med idéer som finns med i Åtgärdsförslag, bilaga 1. Pga oklara ägoförhållanden både på glas bruket och restaurangen under perioden genomfördes inte idéerna.
- Gruppen var remissinstans inför översättningen till tyska och engelska.
- Den 17 juni 2005 hölls en guidad tur med guideskriften som utgångspunkt.
- Delar av gruppen deltog vid träff och utbildningstillfälle i Kosta dec 2005.
- De nya ägarna har fått hjälp att genomföra en bidragsansökan till Länsstyrelsen i Kronobergs län för att rädda livet på gamla sliperiet och gamla packboden.

Om dessa unika hus kan räddas så vidtar ett arbete med att lokalt fundera på hur dessa byggnader kan användas och leva vidare. Vi gjorde ett par försök att få kontakt med Ernst Kirchsteiger för att tipsa honom om att i sitt TV-program Sommartorpet i stället renovera en läcker industrilokal, men utan resultat. De har höga kulturhistoriska värden och är synnerligen viktiga i brukskaraktären. Förhoppningsvis kan detta arbete avancera nu i samband med att nya ägare tagit över både byggnader respektive bruk.

Gamla sliperiet rymmer kunskap om arbetsförhållandena förr.

Gamla formar.

Packbod, magasin mm

Boda

- Möten i Boda kom igång redan tidigt hösten 2003.
- Urval av platser gjordes och vandringsslinga i Boda togs fram till guideskriften.
- Gruppen deltog i Kostamötet i januari 2004.
- Under arbetet med idéer kom huvudfokus att hamna på idén om att uppföra ett nytt Erik Höglundmuseum i Boda. Ett samarbete med bla Orrefors Kosta Boda inleddes. De övertog samordningsansvaret och höll ett antal möten, men utan resultat. Inför sommaren 2005 fick i stället samhällsföreningen hjälp av Emmaboda kommun att göra en mindre utställning med Erik Höglundglas i anslutning till glasshopan. Arbetet med att satsa riktigt stort på Erik Höglund går dock vidare. Nu med nya ägare av OKB.
- Samhällsföreningen har fått hjälp att skriva en bidragsansökan till Stiftelsen Framtidens kultur våren 2006 för att 1). Ta hand om och ordna upp det akut hotade arkivet 2) Utreda hur man kan genomföra en permanent och internationellt intressant Erik Höglund utställning + Monica Backström och Kjell Engman. Om detta misslyckas söker samhällsföreningen nya vägar.
- En annan av Bodagruppens idéer var att spela in äldre människor som berättar på band om den unika stenkrossen samt om den karaktäristiske Ruben Hjelm – vars stuga finns kvar för visning i Boda. En elev på Högsolan i Kalmar genomförde en ljudinspelning av en äldre bodabo i juni 2004. Tyvärr blev det något tekniskt fel på skivan, så att intervjun inte finns kvar. Planen var att besökaren skulle kunna trycka på en knapp och få höra en berättelse om Ruben Hjelm vid hans stuga och om sten/degelkrossen vid den.
- Vi har också haft en diskussion med Algutsboda hembygdsförening om att skylta upp husgrunder efter de första gårdarna, stenkrossen och Rubens stuga.

Glas av Erik Höglund

Transformatorstationen välkomnar idag.

Johansfors

- Den mest aktiva av alla grupperna. Under första projektåret träffades gruppen ungefär 1 gång per månad, sammanlagt minst 10 gånger.
- Hela gruppen var också med på Kostamötet i Januari 2004.
- Gruppen har varit den mest aktiva när det gäller att författa texter och rita kartor. Man har valt ett ganska stort område längs Lyckebyån – som innehåller en mängd förindustriella lämningar. Kontinuiteten av att utnyttja vattenkraften i Lyckebyån är lång. Man har på 2 kartor märkt ut 4 st vandringsslingor i olika längder, med sammanlagt 48 punkter att läsa i skriften, vilken också blev den tjockaste av de 11 med 40 sidor.
- Den 2 maj 2005 hölls en guidad tur för inbjuden personal från glasbruk och andra turistinriktade företag, med guideskriften som utgångspunkt.

Unik mängkammare

Modern arkitektur från 1950-talet

Av alla idéer som har diskuterats i Johansfors-gruppen har flera blivit förverkligade:

- Den fina 7 meter långa glasmosaikerna av konstnär Bengt Orup har blivit belyst, vilket är ett sätt att framhäva den bättre dvs visa upp det fina som finns. Johansfors glasbruk har bekostat detta som en insats i projektet från bruket.
- Gruppen bjöd in alla ortens företag och föreningar till ett stort möte den 22 mars 2004. 25 personer kom och olika frågor som rör orten diskuterades. Man hade inte träffats tidigare för att diskutera gemensamma angelägenheter eller inventera kompetens som finns på orten. Enkla frågor som gräsklippning och hur campingplatsen fungerar är viktiga att lösa och att alla känner till dem. Gruppen ville träffas igen.

Detta genomfördes i början av maj 2004 och nu bestämdes att man ville prova Orreforsgruppens idé om att hålla öppet i samhället en kväll. Två onsdagskvällar bestämdes. De döptes till ”Sen kväll med Johansfors”. Många engagerade sig i skyltillverkning, marknadsföring etc. Planeringsmöten hölls och de två ”Sen kväll med Johansfors” genomfördes som ett samarbete mellan samhällsföreningen, idrottsföreningen, Folkets Hus föreningen och Musik i Glasriket som har hand om caféet. Johansfors glasbruk hade öppet till klockan 21. Ortens nye handlare höll affären öppen. Flera konsthantverkare samlades på en plats och visade och sålde alster, Cykelaffären hade öppet och specialerbjudanden, Johansfors musikkår spelade, 2 personer hade ”berättarstund” varsin timme och berättade om diverse glasbruksliv förr. Emmaboda kommuns arkivarie berättade om glas i glasmuseet i Johansfors, idrottsföreningen arrangerade tävlingar dvs luftgevärsskytte, pilkastning mm och Musik i Glasrikets café serverade en läcker grillbuffé. Den andra kvällen var det nya berättarstunder och nya lekar. Efteråt samlades de berörda föreningarna till ett eftermöte för att utvärdera kvällarna. Man konstaterade att man var så nöjd med kvällarna att man beslutade att hålla en kväll per månad under hösten 2004 och två gånger i december.

”Sen kväll med Johansfors” blev både en attraktion för besökare men framför allt en träffpunkt för ortsborna. Den blev också den ”pubafton” som många på stormötet hade efterlyst. Detta att folk i föreningarna börjat träffas, samarbeta och utbyta idéer har lett till oanade konsekvenser och samarbete på andra områden. T ex höll i slutet av Augusti 2005 ett stormöte på orten om ”Grannsamverkan mot brott”, med 200 personer. Detta ledde till att 85 personer från och med hösten 2005 patrullerar hela Algutsboda socken varje natt och rapporterar mystiska bilar till polisen. Det kallas ”Nattvakten” och skapar en sammanhållning och nya nätverk.

- Cykeluthyrning ordnades sommaren 2004 genom ett samarbete mellan den lokala cykelaffären i Broakulla och konsthantverkare/konstnär Carapi som har sin ateljé och försäljning på orten. Dock var det inte många som nappade på detta erbjudande. Bättre marknadsföring, samordning med andra på orten om matsäck, övernattningskartor samt med andra orter i Glasriket hade behövts.
- En DVD-film om Johansfors miljöer och företag spelades in av Lars Utterström. Tal av Björn Pettersson (svenska). Två TV-apparater sponsrades av ortens 2 stora företag: Jarl Trä och AMB. Dessa TV-apparater visade filmen för de besökare som önskar se den på Ateljé Carapi och på glasbruket – till den ena TV:n blev stulen!
- Gruppen lyfte fram de kulturhistoriska värdena och gav exempel och idéer på hur ortens gamla badhus skulle kunna användas i ett brev till kommunen.
- En gammal glassmältare som jobbat på Johansfors intervjuades, och spelades in på DVD-film, för att bringa klarhet i hur den idag unika mängkammaren användes och fungerade förr. Emmaboda kommun har bidragit med hjälp att sätta upp en liten permanent utställning i och om den unika mängkammaren under våren 2006 med KUL-projektets texter och material som underlag.
- Projektledaren har hjälpt samhällsföreningen att söka bidrag på Länsstyrelsen i Kalmar för att stötta upp gamla elverket som stod på sjunkande grund. Detta beviljades och genomfördes under 2005. Mer renoveringsinsatser behövs dock samt fler visioner om hur huset kan användas och hållas öppet. Arbetet med detta pågår dock våren 2006.
- Vid ett möte hösten 2005, där alla företag och föreningar var inbjudna, beslutades att en permanent utställning skulle byggas om företagen och föreningarna i Algutsboda socken. Gruppen fick löfte av Johansfors glasbruk att använda del av deras lokal. Hade varit bra med en samordnare för att genomföra detta, som kan bli svårt med så många inblandade. Ett första steg har dock tagits och idén är strålande. Grundtanken var att visa upp vad som finns mer till alla de minst 80.000 besökare som årligen passerar de fönster där utställningen planeras.

Kosta

- Gruppen har haft ganska många träffar. På flera möten deltog 3 elever från glasskolan.
- Ett bra urval av visningsvärda platser gjordes under hösten 2003 och en bra slinga bestämdes. Texter skrevs av gruppen och användes i Kostas guideskrift. Promenadslingan slutar i hembygdsföreningens fina museum ”Gamla Kosta”; som vi på detta sätt hoppas lyfta fram mer. Eftersom man här kan lära om hur man gjorde glas i Kosta från början är det angeläget i hög grad, och hänger därför ihop med glasbruket.
 - Gruppen deltog också i Kostamötet januari 2004.
 - Under mötena har många idéer om hur man skulle kunna förbättra och utveckla samhället framkommit. Problemet har varit hur och vem som ska genomdriva idéerna. Arbetsgruppen bestod till stor del av äldre herrar med stor kunskap om livet på orten, vilket behövdes och var värdefullt i etapp I. För att jobba vidare med utveckling och genomförande av idéer krävs dock en större och bredare arbetsgrupp med fler representanter från näringsidkare på orten.
 - Arbetsgruppen bjöd vid ett tillfälle in företag från Kosta som jobbar med turister. Vid detta möte, som inte hade så bra uppslutning, framkom önskemål om kartor för besökare märkta med 1. alla näringsidkare och 2. med skogen och fiskesjöarna. Brev med uppmaning om att skicka in uppgifter till ett sådant lösblad gick ut, men endast 2 av 25 svarade, varför det inte något resultat då. Idén är dock god och borde tas upp på nytt. Det finns många företagare som riktar sig mot turister och det finns otroliga skogar och vackra fiskesjöar precis i närheten och den gamla järnvägsbanken mellan Kosta och Orerfors. Med tanke på vad som händer just nu våren 2006 i Kosta med nya hus som byggs och nya verksamheter så behövs en ny karta. Förhoppningsvis kan lokal kunskap bidra till att en sådan karta blir bra.

”Pigan Lotten från herrgården”.
Upplevelseguidning i Kosta.

Glasmosaik från Kosta i gamla kommunhuset.

Arbetarbostäder från ca 1810
för fyra familjer.

Lindshammar

- Den grupp som var först ut hösten 2003. De hade redan en grupp med medlemmar från huvudsakligen Folketshusföreningen som är aktiv i Lindshammar. De hade redan planer på att göra skyltar och texter. De deltog samtidigt i ett projekt i Uppvidinge kommun som kallas ”Gemensamma krafter”, och som går ut på att ”försköna” tätorterna i kommunen samt skylta bättre.
- FH-föreningen hade egna medel till en karta. Konstnär Staffan Brattström engagerades till projektet för att rita kartor till alla 11 orter. Lindshammars blev färdig och tryckt i juni 2004. Kartan visar upp de kulturhistoriska byggnaderna som finns på orten. Den hänvisar också till andra sevärdheter i närheten, bilaga 16. Pga praktiska svårigheten att göra likadana kartor på de andra orterna blev det bara Lindshammar som fick en sådan karta.
- Föreningen håller på att ta fram och tillverka glasskyltar, tillverkade på orten, med info om olika platser att sätta upp vid respektive byggnad eller plats.
- Den nya guideskriften blev färdig i april 2005 precis inför deras stora firande av sitt 100-årsjubileum, vilket var mycket passande och lyckat. Vid ceremonin av 100-årsjubileet presenterades guiden och delades ut till talarna.
- Den fd ”brukspatron” Erik Hovhammar intervjuades och var aktiv i faktagranskning av texterna till guideskriften.
- Lars Thor, fd chef på Smålands museum, hade skrivit en text till Lindshammars 100-årsjubileum, vilken användes och blev ett kapitel i guideskriften.
- Den 20 juni 2005 hölls en guidad tur med guideskriften som utgångspunkt. Representanter från både bruket, orten och kommunen var med.

Typisk disponentvilla

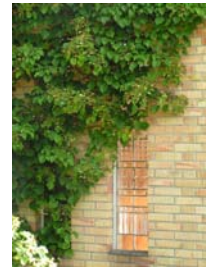

En av få bevarade vedlador i
Glasriket.

Brukets arbetarbostad från 1950-
talet, inrymde ursprungligen
också Konsumaffär.

- Från hösten 2005 pågår ett nytt samarbete mellan de 6 företag som finns i och nära Lindshammar. En ny förening bildades med namnet UpplevLindshammar.nu. För att kunna bidra med erfarenheter från KUL-projektet och hjälpa till att lyfta fram de unika kulturhistoriska värden som finns blev Susann Johannisson invald i styrelsen. Arbetet med utveckling av aktiviteter, information och försäljning på orten pågår aktivt under våren 2006. Nya verksamheter kommer att flytta in under sommaren 2006 och en workshop om arkitekturglas planeras till augusti 2006. www.upplevlindshammar.nu
- Bidrag har sökts från Stiftelsen Framtidens kultur för att ordna upp pappersarkivet i Lindshammar, på liknande sätt som i Boda i ett samarbete.

Arkitekturglas i fasaden

Målerås

- Gruppen har träffats 10 gånger under första året.
- Gruppen deltog i Kostamötet i januari 2004.
- Gruppdeltagarna har skrivit texterna till Målerås guideskrift. (I Målerås finns spännande kopplingar med andra glasbruk; t ex föddes Erik Åfors här – senare "Glaskungen" i Glasriket och ägare till Åfors, Johansfors, Boda och Kosta.)
- I Målerås har samtidigt som KUL-projektet i Glasriket pågått ett stort EU-projekt där både glasbruket och samhällsföreningen varit engagerade. Detta har upptagit mycket av deras tid varför inte deras engagemang och tid räckte till särskilda ytterligare åtgärder initierade i just KUL-projektet. Tankarna i ortens eget EU-projekt ligger också nära KUL-projektets. T ex har man ställt ett gammalt ånglok på den f d järnvägen utanför bruket. Det är ett bra sätt att förstärka ortens karaktär av järnvägsort!
- Kontakter har hållits med den aktiva samhällsföreningen som börjat sälja guideskriften via sin hemsida där de redan idag säljer andra böcker. www.maleras.nu

Brandstationen i Målerås är exempel på en annan typ av byggnad som bruket uppförde.

Nybro

Nybro glasbruk ligger i ett industriområde i Nybro och är det enda bruk som saknar glasbruksort. En guideskrift kunde ändå skrivas med god hjälp från Nybro samhällsförening, brukets ledning samt av två äldre herrar som jobbat på bruket och Glödlampshyttan förr i tiden.

- Tillsammans gjorde vi en guideskrift med infotext om Nybro glasbruk och den prickade rundan på kartan som sträcker sig genom hela Nybro samhälle. På så sätt fångade vi upp Nybro stads historia, cementfabriken, brunnshistoria, andra tidiga industrier i Nybro, Kvarnaslätt mm och platser där 3 andra glasbruk legat i Nybro. Rundan gör också en avstickare till Pukebergs glasbruk, vilket gör att de binds samman. Guideskriften blev färdig lagom till invigningshelgen i april 2005, vilket passade särskilt bra eftersom Nybro glasbruk då startade firandet av sitt 70-årsjubileum.
- Brukets ägare skrev en text till det historiska kapitlet om bruket, vilken redigerades av Peter Lejon, skribent på Barometern.
- Den 15 juni 2005 hölls en guidad tur med guideskriften som utgångspunkt. Flera ungdomar som skulle jobba i glasshopen var med.

Bevarade gjutformar i gjutjärn.

Butiken idag.

Orrefors

- En intresserad och kunnig grupp som har träffades 6 gånger under första året. I Orreforsgruppen har 3 elever från glasskolan deltagit.
- Gruppen deltog aktivt i Kostamötet i januari 2004.
- Gruppen har levererat både mycket texter och mycket idéer. Texterna och urvalet av platser att visa upp resulterade i hela 3 promenadslingor i guideskriften över Orrefors. En av slingorna går i skogsmiljö.
- Gruppen var också aktiv i att skriva och faktagranska texterna samt lämna synpunkter på den förkortade texten som skulle översättas.
- En av gruppens idéer; kvällsöppet en kväll per vecka, lånades av Johansforsgruppen som genomförde den på sin ort. (Målet var att alla glasbruk skulle samarbeta kring denna fråga.)
- Gruppen har också vid ett tillfälle presenterat sina idéer för Turistchefen på Orrefors Kosta Boda - koncernen.
- Gruppen bjöd in alla turistinriktade näringsidkare till ett möte, som ett tiotal deltog i. En idé kläcktes då om att tillsammans tillverka ett enkelt lösbild med förteckning och karta över alla näringsidkare som finns på orten.

Näringsidkarna höll därefter själva två möten för att diskutera detta och övrigt samarbete. Under samma period har också Nybro kommun hållit i andra möten om utveckling och om ny översiktplan.

Den arbetsgrupp som funnits har varit mycket aktiv och kunnig vilket behövs för att ta fram information till guideskriften. I en ny fas nu behövs tydligare och bättre samordning med t ex turistinriktade näringsidkare för att kunna genomföra idéer och förändringar, utbildning och kontinuerliga träffar.

Utställningshallen, modern arkitektur från 1950-talet.

Gamla kraftstationen

Arbetarbostäder i nationalromantisk stil

Pukeberg

- Pukeberg Glasbruk ställde upp med en person som var behjälplig i arbetet med framtagande av bilder och material till guideskriften. Den svarta färgen som används i Pukebergs eget program för skyltar etc kunde användas också i guideskriften.
- Pukeberg Glasbruk deltog i de 3 möten som hölls.
- Fd disponenten på Pukeberg Bo Skogsberg deltog också i arbetsgruppen och bidrog med fakta och citat.
- Ett av Pukebergs främst önskemål var att få vara med i samordningen av skyltning om det sker samordnat i Glasriket. Då inte bara hänvisningsskyltar utan även skyltar på plats med översiktskarta över området och beskrivningar som gör att folk hittar samt historiska beskrivningar. Denna idé om samordnad skyltning i Glasriket finns kvar. Se vidare i åtgärdsförslag i slutet av rapporten och i bilaga 1.
- Den 17 juni 2005 hölls en guidad tur med guideskriften som utgångspunkt. Flera damer från Nybro hembygdsförening som jobbar med caféet på Kvarnaslättis hembygdsgård en bit härifrån var med liksom från glasshopan.

Ett av få sågtandade tak i Glasriket. Fd sliperi idag skola.

Det unika sodamagasinet med egen degelkross.

Rosdala

Rosdala ingick inte i de 12 bruk i drift som vi valde att jobba med från början. Här har dock påbörjats ny verksamhet vid bruket sedan dess. Rosdala är det glasbruk i Glasriket som är bäst bevarat ur kulturhistorisk synvinkel eftersom så många av de olika äldre delarna finns bevarade här. Är också det enda glas bruket som är byggnadsminne enligt kulturminneslagen och skyddat mot förändringar. Därför lämpar det sig mycket väl att göra en guideskrift i samma serie som de övriga 11, vilket också planeras under projektets förlängning hösten 2006.

Sandvik

- I Sandvik har vi haft ett möte för att kläcka idéer och fundera på vilka platser som hört till de flera glasbruk som legat på orten.
- Gruppen deltog också i det stora mötet i Kosta.
- Gruppen ville jobba självständigt med texter, och ett underlag togs fram. Pga nedläggningshot av glas bruket har arbetet därefter legat nere.

Det är ett önskemål att under en etapp III göra en guideskrift också över Strömbergshyttan i samma serie som de nu befintliga 11. Det finns flera sevärda och spännande platser att visa upp i Sandvik/Hovmantorp, vid nuvarande glasbruk och på platser som har koppling till de flera äldre glasbruk som också har legat här. En degelkross från ett av de nedlagda bruken finns bevarad i hembygdsparken, se bild th.

Hyttan

Gamla stenkrossen

SEA

Det fanns inget intresse från ägarna i inledningsskedet hösten 2003. Ingen arbetsgrupp kom igång, och ytterst få bor ju i närheten av bruket. Vi har inte tvingat fram en arbetsgrupp där intresse inte funnits.

- Lite info om SEA glasbruk har vi tagit med i guideskriften om Kosta.

Strömbergshyttan

- Det har hållits ett möte med en av delägarna till Studioglashyttan. Visst intresse fanns, men få bor på orten och någon arbetsgrupp har inte kommit igång.

Förutsättningar att göra en egen guideskrift om Strömbergshyttan är dock gynnsamma eftersom det är en samlad och kulturhistoriskt intressant miljö. Fakta finns att få från länsstyrelsen i Växjö, Smålands museum och böcker så att ett sådant delprojekt mycket väl kan göras. Det är ett önskemål att under en etapp III göra en guideskrift också över Strömbergshyttan i samma serie som de nu befintliga 11.

Exempel på vattenkraftens betydele i Glasriket.

Skruf

- Fyra möten hölls på Skrufs glasbruk med representanter från både glasbruket, sockenrådet, hembygdsföreningen och Folkets Hus föreningen.
- En rad idéer diskuterades, med få genomfördes. Se vidare åtgärdsförslag bilaga 1. En idé var t ex ett samarbete mellan glasbruket och bryggeriet för att få till stånd ölprovning i brukets glas. Bland pga osäkerhetsfaktorer kring glasbrukets framtid blev dessa planer inte verklighet just då, men kan återupptas.
- Gruppen bjöd in övriga näringsidkare på orten till ett stormöte som gick av stapeln i lokalerna på Banco bryggeri (också med höga kulturhistoriska värden). På stormötet beslutades att vi skulle tillverka ett löslblad med info om orten samt träffas vidare i studiecirkelform.
- Löslblad med info om alla näringsidkare på orten + karta tillverkades, trycktes och delades ut juni 2005 (bilaga 10).
- Den 16 juni 2005 hölls en guidad tur med guideskriften som utgångspunkt.
- Folkets Hus tog på sig att sammankalla till en studiecirkel där gemensamma frågor ska diskuteras för bästa resultat. Ett första möte hölls november 2005. Meningen är att samarbete ska fortsätta.

Ångmaskinhuset i Skruf är unikt.

Modern arkitektur

Åfors

- En driftig och kunnig grupp som träffats minst 5 gånger under första året.
- Gruppen deltog i Kostamötet i januari 2004.
- Underlag till guideskriften har skrivits av medlemmarna i gruppen som också hjälpt till med granskning av text inför översättningen 2005.
- En av idéerna blev förverkligade tack vare arbete och entusiasm från Christina Walla i gruppen och stöd från Åfors glasbruk; På den magiska platsen bakom "Fina stugan" vid vattnet i Åfors hängdes 4 hängmattor upp under juli månad både 2004 och 2005. Vid varje fanns en poetisk skrift om att du som besökare var välkommen att ta av dig skorna, låna hängmattan och finna en stunds ro på platsen, ett sätt att få folk att stanna upp. Det fanns också flera inspirerande dikter på platsen samt en uppmaning om att du som besökare kunde delta i en diktävling. På flera ställen i Åfors fanns en låda du kunde lämna in ditt diktbidrag.
- I oktober 2004 och 2005 genomfördes vackra prisutdelningsceremonier i diktävlingen i glasshopen på glasbruket, med musik och diktläsning.
- Den 21 juni 2005 hölls en guidad tur för personal från glasbruket och ett par andra näringsidkare, med guideskriften som utgångspunkt.
- Ett arbete har kommit igång med bevarande och utvecklande av den gamla bruksladugården i Åfors. Den är en av Glasrikets sista som rymmer mycket spännande 1900-tals historia om bondens villkor, Mitt liv som hund-filmen, träullshyveriet och friveckomarknaden som hölls här på 1990-talet. Arbetet planeras bli långsiktigt. En arbetsgrupp på 8 pers har bildats. 17 personer kom och hjälpte till med städning en snöig januaridag. ABF hjälper till att söka bidrag. Studiecirkel planeras. Idéer om nya användningssätt bearbetas. Vi tror att samlings kring ladugården ska leda till andra positiva bieffekter.

Didrik och Christina i hängmattan.

Åfors bruksladugård; en av få bevarade i Glasriket. Nu finns en arbetsgrupp som jobbar med renovering och nya användningssätt.

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Alla äldre glasbruksorter har varit näst intill självförsörjande. Man hade därför egen tillgång till alla de hus, maskiner och kraftkällor man behövde både för att driva glasbruk och för att kunna leva på orten. Idag har de orter som har många av dessa element bevarade eller unika sådana vid en jämförelse inom Glasriket höga kulturhistoriska värden. Efter inventeringar kan vi konstatera att nästan alla orter idag har något som är unikt. Alla orter kan fungera som en pusselbit i Glasriket när det gäller att förstå levnadsförhållanden och arbetsförhållanden under 1800- och 1900-talen.

Speciellt med Glasriket är att det är både ett kulturhistoriskt värdefullt industrilandskap med glashistoriska platser och samtidigt levande industrier och företag i drift. Jämfört med t ex Bergslagen, Falu koppargruva och andra nedlagda industrier och industrilandskap så lever äldre miljöer, nedlagda bruk och öppna bruk sida vid sida.

Att förstå och ha kunskap om äldre levnadsförhållanden och förutsättningarna på glasbruken är att få aha-upplevelser, att jämföra sin egen tid med levnadsvillkoren förr, att känna stolthet och trygget över att ingå i ett större sammanhang. Det innebär att man kan bemöta besökare på ett mer kunnigt och engagerat sätt, vilket kan gynna besökarna och därmed turismnäringen. Positiva personliga möten och spännande kunskap har förutsättningar att få besökare att komma tillbaka själva och att tipsa andra. Om man har insikt i de olika delarnas betydelse och unika värden på sin glasbruksort ökar chanserna att använda dessa unika miljöer som en resurs i turistsammanhang, vilket ökar chanserna för miljöerna att finnas kvar på lång sikt.

Här följer en lista med företeelser, unika maskiner och byggnader idag. Listan är inte fullständig och komplett, utan kan användas som bas för vidare komplettering och justering. Synpunkter och rättelser kan sändas till Susann Johannisson på Kalmar läns museum.

De olika delar som glasbruksorterna ursprungligen bestod av:

Sten- och degelkross

Från början användes sand från markerna som grundingsrediens i glasmassan. Denna gav dock grönt- eller brunfärgat glas. För att få klarglas användes i stället en kvartssten, kallad Kisel, vilken brändes och krossades till pulver, vilket användes som råvara vid glassmältningen. (Innan man i Kosta började utnyttja vattenkraft för att krossa Kisel använde man en stor mortel där stenen krossades för hand med en stöt. Denna finns att beskåda på museet Gamla Kosta.) De första krossarna byggdes i befintliga kvarnar för att utnyttja vattenhjul som redan fanns. Exempel Kosta (Högaström), Lindshammar, Orrefors och Åfors. Några byggde helt nya anläggningar te x Boda och Pukeberg. Efterhand ersattes vattenhjulen med turbiner och senare blev krossen inte beroende av att ligga precis vid vattnet då man omvandlat vattenkraften till elkraft (ofta 1920-talet) som kunde transporteras.

Ganska snart (under slutet av 1800-talet) började man dock alltmer att importera sand som gav klarglas. Då kom stenkrossarna att enbart användas som degelkrossar. Gamla brända uttjänta deglar krossades till pulver – som användes i blandningen med ny lera när nya deglar skulle tillverkas i brukets egen degelkammare.

Kvar i Glasriket idag:

Boda sten- och degelkross har Glasrikets enda bevarade (rekonstruerade) vattenhjul. Högstående stenar och remdrift direkt från vattenhjulet. (Vattenhjulet i Orrefors hör ihop med järntillverkningen)

(**Björkshult** har bevarad remdriven kross som utnyttjade el från vattenfallet.)

Gullaskruf och **Pukeberg** har bevarade eldrivna remdrivna degelkrossar en bit ifrån vattnet.

Skruf har eldriven degelkross placerad i gamla vedförrådet.

I **Rosdala** finns degelkrossen kvar i gamla degelkammaren. Krossen drivs av elmotor som driver transmissionsremmar och hjul till både lerkross och sikt.

Rydefors

Strömbergshyttan

Hovmantorps nya – Krossen flyttad till hembygdsparken.

1-2. Boda. 3. Sandvik Hovmantorp. 4. Skruf 5. Pukeberg

Mängkammare

I mängkammaren blandades förr alla ingredienserna till glasmassan. Det var ett rum med flera förvaringsbehållare i trä eller plåt med skyltar för olika kemikalier. Också tråg för olika sorters glaskross, särskilda skyfflar och blandtråg. En hörna (en bänk) fanns för färgning och provtagning. Sandtag fanns i anslutning. På 1970-talet insåg man de stora hälsorisker som den öppna blandningen av farliga kemikalier innebar. Ett förbud kom och 1979 bildades Glasma (i de just nedlagda delarna av Emmaboda glasverk) som tog över alla blandning av mäng i Glasriket. Tillverkningen skedde nu i slutna processer och mängen blev pellets som inte dammar lika mycket. Intressant att notera är att än idag har alla bruk sitt eget hemliga recept. Glasma blandar olika blandningar till alla bruk. Mängen levereras i pelletsform i säckar eller tunnor.

Blandningen som ska bli glasmassa kallas i glasarbetarkretsar för ”Mäng”. Ordet kommer från det tyska ordet Gemänge, som betyder blandning. Det var tyska glasarbetare som först kom till Glasriket då Kosta glasbruk skulle anläggas 1742. Utifrån deras yrkeskunskap spreds sedan kunskapen långsamt vidare så att det så småningom under 1800-talet bildades en inhemsk glasarbetarkår. Det är många andra ord som också härstammar från de tyska glasarbetarna, t ex hytta och glasmästare.

Kvar i Glasriket idag:

Johansfors mängkammare är unik i Glasriket idag med sina små fasta bevarade trätråg och den stora moderna sandbingen med en yttre uppkörsramp för lastbil från ca 1950.

Mängkammarna i **Skruf och Rosdala** innehåller idag bevarade plåtbehållare för olika kemikalier från 1960- eller 1970-tal.

Fd **Värends** glasbruk har också kvar mängkammare med sandbinge och **Östervik** en sandbod.

I **Alsterbro** nedlagda glasbruk finns ett ganska stort antal stora träkar, både mobila och fasta, troligen för förvaring av glaskross i olika färger, i anslutning till gamla hyttan liksom en sandbinge.

1-2. Johansfors. 3. Skruf 4. Johansfors bilramp till sandförådet.

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johannisson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johannisson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

Degelkammare

Glasbruken hade alla sin egen degelkammare där de deglar som behövdes i produktionen tillverkades. Degeln är det lerkärl som glasmassan smältes i inne i glasugnarna. Degelkammaren kallades också Pottkammare eftersom degeln kallades för potta och degelmakaren för pottmakare. (Ordet används ju än idag både i Skåne och Danmark och i det engelska ordet Pottery.) Tillverkningen var (är) en mycket spännande, hantverksmässig och lång process:

Förr trampades leran av barfota män i stora kar innan degelmakaren kunde ”slå” degeln i en stor träform. Sedan ”tummades” formen fram med händerna, på samma sätt som idag. Denna tumning då väggarna byggs upp tar ca 13 timmar för en öppen degel, längre för en överbyggd. Därefter måste degeln stå 5 veckor i en fukt-kammare, och därefter lagras mellan 8 månader och 1 år i lufttemperatur. Först därefter kan den tas i bruk och värmas i en särskild tempereringsugn under ca 1 veckas tid, tills den når en temperatur av 1100 grader. Då tas den i bruk i den rätta glasugnen. De flesta deglarna håller i glasugnen i medeltal 2 månader innan de spricker.¹

Eftersom glasmassan uppnår så höga temperaturer ställer det oerhört höga krav på de kärl som ska innehålla glasmassan. Den handgjorda lerdegeln är det enda som fungerar bra, förr liksom än idag, vid sidan av den större smältgjutna eldfasta vinnan som används vid en del bruk. Denna har en helt annan volym och används bara till klarglas och är mindre flexibel.

Leran till deglarna togs förr i lertag i Småland, men importeras idag från Tyskland. Den bryts på ett djup av 80 meter under marknivå. När leran når Glasriket och Orrefors blandas den, bearbetas och får sedan mogna i minst 3 månader innan den kan börja tummas upp till deglar. Förr krossades utbrända deglar till pulver som blandades i den nya massan. Idag köps färdigbränd lera till detta ändamål.

Kvar i Glasriket idag:

Orrefors är det enda glasbruk i Glasriket som idag tillverkar egna deglar, i Degelverkstaden i ett eget hus. De säljer också till andra glasbruk. (Övriga behov klaras genom inköp från andra länder, tex Tyskland.)

Rosdala har kvar sin degelkammare i en träbyggnad från ca 1920 (användes tom 1965) idag en del av museet. Degel- eller pottkammarna på de andra bruken har försvunnit eller fått nya funktioner.

Kosta har kvar torkugn för deglar i fd sliperiet ”Stenstugan”.

Alsterbro har kvar sin degelkammare (dock använd som formförråd från 1930 och som smedja från 1960.)

Hytta

Alla hyttor byggdes från början i trä. Många gånger var det bönder i trakten som bistod med virket eftersom de såg chansen att tjäna pengar på vedförsäljningen. De flesta har brunnit en eller flera gånger och ersatts av tegelhyttor. Kännetecknande för en hyttbyggnad, och därmed en glasbruksmiljö, är den höga skorstenen som syns på långt håll och som har till syfte att leda bort rökgaser från ugnarna. Kännetecknande är också att de äldre hyttorna byggdes till med nya huskroppar vilket ledde till ganska svårarbetade industrier med olika golvnivåer. Sliperierna byggdes till i samband med att man tog elkraft från ån i stället för direktverkande vattenkraft. Detta innebar betydligt lättare arbetsförhållanden då man slapp transportera glas från hyttan till sliperiet och därefter till packning. De idag mer ålderdomliga hyttorna består av många ihopbyggda huskroppar till skillnad från de helt nyanlagda på kring 1950 som strävade efter mer lättarbetade och effektiva miljöer vad gäller förflyttning av glas.

Första hyttan i Boda byggdes t ex av virke från en nedlagd lumpbod vid ett nedlagt pappersbruk i Johansfors.² Delar av hyttan i Målerås byggdes upp efter brand 1917 med hjälp av arbetarna. Eftersom man inte hade råd med tegel tillverkade man själva byggstenar av betong, lera och sand.³

¹ Per-Erik Deckert, degelmakare på Orrefors, intervju 2005.

² Generationers arbete vid Boda Glasbruk och Boda 1864-1964 Olof Nordström

Trähyttor

Kvar i Glasriket idag:

Alsterbro gamla trähyttan från 1871 finns kvar (ihopbyggd med en modernare i tegel).

Alsterfors gamla trähytta från 1886 finns kvar, med trägolv.

Bergdala har en hytta från 1981 byggd i trä. Den är idag Glasrikets enda hyttan där du kan uppleva glasblåsning på trägolv.

Hyttor från 1940/50-tal

Hyttor uppförda vid ett och samma tillfälle med alla funktioner under samma tak blev modernt i slutet av 1940-talet och på 1950-talet. Man hade fått nog av de gamla tillbyggda hyttorna med olika nivåer och olika byggnadskroppar. De bruk som har sådana komplex är mer ålderdomliga än de som byggts vid samma tillfälle.

Kvar i Glasriket idag:

Hyttbyggnad uppförd vid ett tillfälle innehållande de flesta funktionerna (hytta, sliperi, syning, packning, lager mm) under samma tak och huvudsakligen på samma golvnivå (tvättutrymmen för personalen i källare, kontor på annan våning) finns idag i **Johansfors, Lindshammar, Nybro och Skruf** samt i nedlagda **Åseda**.

1-2. Lindshammar. 3. Målerås
4, 6. Johansfors. 5. Skruf

Hytttruiner

Flerohopp, Hofgård, Johanstorp, Modala, Målerås, Ramnåsa (med svänggrop), Skoga, Transjö, Östervik mfl

Skoga hytttruin

³ Glasbruksliv i Målerås

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johannisson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johannisson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

Vedförråd och vedplaner

Vedförråden är ofta idag de enda tydliga synliga bevarade spåren från den en gång så omfattande hanteringen av ved.

Vedeldningen

Mycket stora mängder gick åt varje dygn för att kunna uppnå och hålla de rätta temperaturerna i glasugnarna. Detta innebar stora möjligheter till extrainkomster för många bönder i närheten. Många bruk köpte också egna skogar för att vara säkra på att vara självförsörjande på ved. Om det var en sliten ugn kunde det långt in på 1900-talet gå åt 20m³ ved per dygn, i en bättre ugn kanske bara 14m³.⁴ Det var också viktigt att veden var helt torr. Särskilda torkugnar fanns. De är idag borta. När de sk IFö-ugnarna började installeras under 1900-talets början behövde veden inte vara lika torr, och mer skräpved kunde användas, t ex ytved och spån och andra restprodukter från sågverk. Ett särskilt bra exempel på detta finns i Orrefors där ett stort sågverk fanns, och glasbruket faktiskt startade för att man skulle kunna använda skräpved på ett smart sätt. Utanför hyttan bildades stora vedstaplar. För att hålla veden mer torr byggdes också tak, så att man fick stora vedskjul. På flera orter fanns räls så att veden kunde dras från vedbacken in i hyttan på vagnar.

Kvar i Glasriket idag:

Johansfors, Lindshammar, Skruf och Åfors har stora vedförråd bevarade.

Orrefors har kvar den stora tomma planen där ved, spån och torv förvarades i stora staplar. Planen används idag som P-plats och har aldrig varit bebyggd. Även t ex **Alsterbro, Bergdala, Boda, Johansfors, Målerås, Pukeberg och Åfors** har sådana platser som idag är P-plats eller andra tomma planer som aldrig blivit bebyggda.

På fd **Elme** glasbruk återstår en vedlada som enda byggnad.

1. Lindshamar. 2. Skruv 3. Johansfors 4. Orrefors 5. Åfors ca 1930, plan fylld med ved används idag som P-plats.

⁴ Fd hyttmästare Bertil Langevi vid Åfors glasbruk, intervju 2004.

Glasugnar

Från början eldades ugnarna såklart med ved. Torv förekom också liksom fotogen. Under 1960-talet började man på de flesta håll övergå till olja. Idag används både olja, el och gasol. Ofta använder de mindre studioglashyttorna gasol, vilket syns på den stora gasoltank som finns bakom hyttan.

Ugnarna muras av tegelsten. Eftersom hettan är så stark bränner stenarna sönder, och ugnarna muras om ca vart 5:e år. På så sätt finns ingen riktigt gammal glasugn bevarad. Vissa år muras ugnen bara om i den övre delen som ligger över hyttgolvet medan den nedre delen som ligger i en källarvåning ("Gropen") kan hålla ytterligare. Vissa år muras hela komplexet om från botten.

De första glasugnarna låg direkt på jordgolv. Senare sk IFÖ-ugnar hade ett system med värmeåtervinning från rökgaserna som innebar att man byggde halva ugnen under golvet. En ålderdomlig typ av ugn kallades Långugn. Den kunde ha 4 deglar på varje sida och användes främst vid fönsterglastillverkning. Det fanns sk Sträckugn för fönsterglastillverkning och Värmugn, kallad Drummel i fönsterglashyttorna. Dessa typer finns ej kvar. I Tempereringsugnen förvärms deglarna.

Kvar i Glasriket idag:

Eftersom teglet bränner sönder är alla ugnar ommurade, och ingen riktigt gammal ugn finns kvar.

Rundugn är en typ av ugn som var vanligt förekommande förr, men som idag endast finns kvar och används i **Målerås och Bergdala** (då ommurade). Rester av rundugnar som inte används finns också i t ex **Alsterbro** och **Flygsfors**.

I **Rosdala** finns en bevarad sk Tiodelsugn i del av gamla hyttan.

Swänggropar för fönsterglastillverkning finns kvar under golv i t ex **Flygsfors**.

Bergdala har Glasrikets sista vedeldade tempereringsugn.

Kylrör

De första var vedeldade och murade av tegel. Idag används eldrivna kylrör i plåt med långsamma transportband som rör sig så att glaset svalnar efter hand. Glaset placeras in i ena änden och kommer fram ett antal meter senare i andra änden. Därefter synas glaset för att upptäcka felaktigheter. Kylrör används främst för tunnare glas. För mer massiva glasbitar som kräver längre avsvälningstid används hellre kylugnar som staplas fulla, luckan stängs och tiden ställs in.

Kvar i Glasriket idag:

Vedeldade kylrör finns inte kvar idag och troligen inga kylrör som är gamla.

Alsterbro har kvar ålderdomliga tegelmurade kylugnar.

Alsterfors har kvar Kronobergs läns enda murade kylrör.

Sliperi

Sliperierna främsta kännetecken är de höga fönstren som byggdes för maximalt ljusinsläpp. Många sliperier uppfördes innan man hade tillgång till elektriskt ljus. Dessa fönster är karaktäristiska och viktiga för förståelsen och upplevelsen.

Innan elbelysning fanns var ofta fotogenlampor det enda ljus som fanns att tillgå förutom dagsljus. Det finns nedtecknade berättelser om hur sliparna skruvade upp lågorna så mycket som möjligt, vilket innebar att de sotade ner rummet avsevärt.⁵ Inte så hälsosam arbetsmiljö.

⁵ Nordiska museet, E.U 25759, Informant J G Gustafsson s 479.

Kvar i Glasriket idag

Sliperi i träbyggnad:

Alsterfors, Bergdala, Boda (ombyggt till glasshop) **Hjertsjö, Idesjö och Skruf** (fint skick, används till museum och sommarcafé) och **Strömbergshyttan**?

1. Bergdala. 2. Boda. 3. Skruf

Ålderdomliga sliperibygnader i sten:

Kosta ”Stenstugan” ångsliperi från ca 1860. **Boda:** Gamla sliperiet i gamla kvarnen vid Bodaån med stenkällare över ån, påbyggnad i trä fd ”Sliparvinden”

1. Boda 2. Kosta

Sliperi i samma byggnadskomplex som hyttan, från 1940/50-tal: Johansfors, Lindshammar, Nybro och Skruf.

1. Johansfors 2. Lindshammar 3. Skruf

Övriga särskilda sliperier:

Pukeberg: Gamla sliperiet med sågtandat tak för maximalt ljusinsläpp – Glasrikets enda sågtandade tak, ombyggt idag till Designhögskola.

Målerås: har ovanligt stort sliperi tack vare graverade produkter ritade av Mats Jonasson. Exempel på att en produkttyp kan avspeglas i byggnaden.

Rosdals sliperi (från 1950, ihopbyggt 1965 med nya hyttan) har kvar slipkar och planverk i trä.

Alsterbro, Gadderås, Rydefors

Fd sliperiet i Pukeberg

Måleri

Målat glas blev särskilt populärt på 1920-talet. Detta märks genom att flera bruk anlägger sådan verksamhet då. T ex Åfors som idag har en stor måleriavdelning tack vare målat glas av formgivare Ulrica Hydman-Vallien, hade redan på 1920-talet ett stort måleri i det då nedlagda sliperiet vid ån. Idag rivet. Särskilt duktiga yrkesmän från dåvarande Tjeckoslovakien rekryterades.⁶ Johansfors hade startat 1890 som glasmåleri i en fd mejeribygnad, innan man hade egen hytta. Dit hade man rekryterat arbetskompetens från Böhmen.

Kvar i Glasriket idag:

Johansfors gamla måleribyggnad med bevarade brännugnar och skorsten (används som sommarcafé)
Pukeberg har bevarade brännugnar inne i ombyggda sliperiet, som användes för att bränna in namn som Shell och Texaco i bensinmacksglober.

Rosdala har kvar sin måleribyggnad i trä från 1930, med 2 brännugnar samt en färgbod i tegel där kemikalier förvarades och blandades.

Idag finns verksamma målerier i t ex Kosta, Lindshammar, Nybro, Orrefors och Åfors.

1-2. Johansfors gamla måleri och brännugnar. 3. Bensinglober från Pukeberg.

Gravörverkstad

Förutom slipning finns flera andra metoder för efterbehandling av glas för att få dekor. Vid **graving** ristats ett mönster in i glaset. Vid **etsning** beläggs glaset med ett vaxlager, i vilket ett mönster ristats in varefter glaset läggs i syrabad för att få fram mönstret. Med hjälp av syra kan man också både polera och mätta glasytor. För att få en matt glasyta kan glaset även **blästras** med t ex fin sand. I den traditionella gravingen användes roterande koppartrissor med olika profil. Från 1950-talet ersattes de efterhand med andra typer.

Kvar i Glasriket idag:

I både **Kosta och Orrefors** fanns och användes koppartrissa vid enstaka tillfällen en på 2000-talet. I museet Gamla Kosta finns en trampkraftsdriven gravörstol att beskåda. Detta skick försvann kring 1900 då det ersattes med elkraft.

Bindkammare, packbod och magasin Träull och packmaterial

Eftersom glas är ömtåligt har naturligtvis inpackning och transport alltid varit viktiga, ofta bekymmersamma. Även inför förvaring i magasin krävs noggrann packning. Ålderdomliga packmaterial är halm och bräken (torkade "Ormbunksblad"). Sedan industrialismen utvecklats byggdes särskilda träullshyvlar som nästan alla

⁶ I skenet från en Glasugn

glasbruk hade. Inget av dessa träullshyverier finns kvar. Senare användes papper alltmer, och alltjämt. Moderna material som utvecklats är också frigolit och frigolitchips. Medan transporter utfördes på hästkärra och senare lastbil krävdes att glas lagrades intill bruket i magasin för att kunna transporteras i omgångar. Magasinen var ofta mycket kalla, dragiga, oeldade och ohälsosamma arbetsmiljöer. Ofta var det kvinnor som hade dessa jobb. De älderdomliga magasin som finns kvar säger därför en del om dåtidens arbetsförhållanden som kan vara nyttiga för oss idag. Därför har de höga kulturhistoriska värden. Alla bruk tillverkade också egna trälådor för transport.

Kvar i Glasriket idag:

I **Bergdala** finns en älderdomlig träbyggnad som användes som magasin, lager, packbod mm. En spis som värmekälla fanns i en lokal.

Johansfors eget järnvägsmagasin i Emmaboda finns kvar men används som glasmästeri (flyttad ca 50 m). Söder om bruket/gamla kraftstationen ligger ännu 2006 en stor lada som förr rymde träullshyveri. Utrustningen är dock borta och huset helt fallfärdigt.

Kostas gamla centrallager "Långholmen" är en unikt lång träbyggnad i Glasriket.

Orrefors har 3 välbevarade trämagasin som låg precis vid järnvägsspåret och flera mindre magasin bakom hyttan.

Bergdala

I **Rosdala** finns flera magasin byggda i trä bevarade; t ex det stora varumagasinet i 3 våningar, Halmladan det sk Nedre magasinet samt ytterligare två.

Åfors fd järnvägsmagasin finns kvar på sin ursprungliga plats i Emmaboda.

Flygsfors har en bevarad lådbod/packhus i flera våningar och packhus finns i **Björkå**.

Alsterbro (flera), (**Björkshult**), **Gadderås**, **Hjertsjö**, **Idesjö**, **Transjö**

Ramnåsa har kvar ett hus som kallas Skärkammare, där fönsterglas från bruket skars till.

I **Rydefors** finns ett litet sågverk bevarat, som tidigare också inrymde en träullshyvel.

Kraftstation

De äldre bruken anlades alla, förutom Kosta, för att utnyttja vattenkraft. Från början utnyttjades vattenkraften direkt genom vattenhjul och remmar. Sliperiet behövde då ligga precis i anslutning till detta. Därför placerades sliperierna vid ån trots ofta sank mark medan man tydligt kan se att själva hyttorna placerades en bit ifrån på mer fast mark. I början av 1920-talet blev det dock vanligt att man ersatte vattenhjulen med kraftstationer, turbiner. Då fick man el som gjorde att sliperiet kunde flyttas upp närmre hyttan (och man slapp tunga krångliga transporter av glas fram och tillbaka) och man fick dessutom lyse som gjorde arbetsmiljön särskilt i sliperi, måleri och gravörverkstäder betydligt bättre.

De flesta kraftstationerna på glasbruksorter uppfördes på 1920-talet, och ofta i sk klassicistisk stil som var modern då. Ofta är det släta putsade väggar och viss klassicistisk dekor kring knutar och dörrar. Det finns också i faluröda träbyggnader.

Orrefors

Kvar i Glasriket idag:

Johansfors (fd kvarn), **Lindshammar** (i drift), **Orrefors** (2 st med nya funktioner) och **Strömbergshyttan** har bevarade kraftstationer. **Kosta** utnyttjade en kraftstation i Högaström. Efter **Åfors** kraftstation finns dammar, luckor och betongfundament kvar

1. Johansfors 2. Lindshammar 3 Orrefors gamla kraftstation 4. Strömbergshyttan

Vattenkraftstationer på nedlagda glasbruksorter: **Alsterbro** (i drift), **Alsterfors**, (**Björkshult**), **Fröseke** (i drift), **Idesjö**, **Rydefors**.

Transformatorstationer finns kvar i **Boda**, **Rosdala** (2 st), **Ångmaskinhus** finns kvar i **Hjersjö** och **Skruf**. På dessa orter användes ej vattenkraft.

1. Boda 2. Skruf

Gasverk

I brist på vattenkraft kunde gas vara ett alternativ för att kunna driva slipstolar mm på bruket.

Kvar i Glasriket idag:

Rosdals gasverk i tegel från ca 1900 eldades med ved och torv. Gasen leddes via underjordiska kanaler till hyttan för att där driva gasugn och kylugnar tom 1966. Gasverket är ihopbyggt med såg och torvlada i trä.

Sågverk och lådtillverkning

Många glasbruksägare hade försäkrat sig om vedförsörjning genom att köpa egna skogar. Därför behövdes också egen såg. På så sätt var man självförsörjande på material som behövdes för att bygga lådor till glastransporter liksom material till övrig byggverksamhet på bruksorten. Spillveden kunde också användas som bränsle.

Kvar i Glasriket idag:

Rosdals lådverkstad i trä från 1920 används idag som försäljningslokal.

I närheten av **Björkå** nedlagda glasbruk finns en bevarad såg som tillhört glasbruket liksom vid **Idesjö**, **Rydefors** **Transjö** och **Östervik** (som också har kvar snickeri).

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johannisson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johannisson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

Smedja och verkstad

Eftersom bruken var tvungna att vara så självförsörjande som möjligt så fanns det alltid en egen smedja eller verkstad, oftast i källaren på bruket, mer sällan som en egen byggnad. Ibland fanns en smed på orten som man kunde köpa tjänsterna av. Smedjan behövdes för att tillverka och laga redskap och formar.

Kvar i Glasriket idag:

Lindshammars fd spiksmedja härstammar från den tid då det fanns järnbruk på orten, innan bygganden kom att användas av ett snickeri och sedan glasbruket. Idag glasbrukets museiebyggnad.

Orrefors har kvar den stora och pampiga hammarsmedjan med sitt vattenhjul samt lilla ”Gamla smedjan”.

Gullaskrufs smedja ligger i en egen byggnad avskilt från bruket.

Hjertsjö har kvar sin smedja i bruksmiljön kring hyttan liksom **Rosdala** (i tegel från 1913 med bevarad interiör!) och **Rydefors**.

Bergdala, Björkä och Åfors har kvar ruiner efter smedjan.

1. Lindshammars gamla spiksmedja. 2. Hammarsmedjan i Orrefors 3. Brukssmedjan i Gullaskruf

Brukskontor

När glasbruken var nyanlagda och små var inte kontorsarbetet så omfattande. Oftast användes ett rum i disponentvillan till kontorsgöromål. Det var dit som glasarbetarna med mössan i hand fick gå och hämta sin lön från brukspatron. Senare när bruken fick fler anställda och särskild kontorspersonal ökade behovet av en egen byggnad. Kontorets utseende, läge och storlek kan säga något om brukets betydelse.

Kvar i Glasriket idag:

Boda har en kontorsbyggnad uppförd i tegel på 1890-talet och ombyggd med både exteriöra och interiöra delar från 1960-talet. Boda glasbruk ingick i ”Åforsgruppen” (senare Kosta-Boda), med vd:n Erik Rosén boende i Boda. Byggnaden har ett synligt och strategiskt läge och välbevarade delar från högkvalitativa tillskott från 1960-talet. Det första kontoret inrymdes i ”Vita byggnaden” som också finns kvar.

Johansfors, Lindshammar och Nybro har kontor som en del av 1940/50-talsarkitekturen.

Orrefors har kvar sitt gamla huvudkontor i en stenbyggnad som är äldre än 1917 – då den inreddes till kontor. Den byggdes om på 1950-talet och har tidstypiska bevarade inredningsdetaljer från denna tid. Viktigt eftersom den fungerat som huvudkontor åt hela Orrefors-koncernen.

1. Orrefors huvudkontor ombyggt 1917 i en äldre byggnad, renoverat på 1950-talet. 2. Boda byggt på 1890-talet, ombyggt ca 1960. Båda har kulturhistoriska värden i de tillägg som gjordes på 1950- och 1960-talen. De är också symboliskt viktiga. 3. Lindshammar, byggt 1955.

Pukebergs kontor är inrymt i en byggnad uppförd i tidstypisk nationalromantisk stil, trä, faluröd med vita detaljer och fönster. En period användes huset som bostad, innan det åter blev ombyggt till kontor. Byggnaden har ett synligt och strategiskt läge.

Strömbergshyttan

Kostas gamla kontor byggdes redan 1758 som lagerbyggnad. Det har också använts brukshandel, etsverkstad samt inrymt den gamla pantografen. 1955 började huset användas som kontor. I glasrutan ovanför dörren står skrivet Brukskontor.

I **Skruv och Åfors** är kontoret idag inrymt i den stora glasbruksbyggnaden.

I **Målerås och Bergdala** är kontoren är inrymda i en särskild avdelning intill respektive ovanför shopen.

Rosdala har kontor i tegel från 1957 med arkiv i källaren.

Alsterbro, Alsterfors.

1-2 Kosta 3. Pukeberg

Jordbruk; Bruksladugård, mjölkbod, trädgårdsodling

Likaväl som bruket var tvunget att vara självförsörjande när det gäller t ex deglar, kompetens och bostäder var man tvingad att vara så självförsörjande som möjligt på livsmedel. Jordbruket behövdes både för brukspatron och hans familj och för de anställda. Ur jordbruket kunde man få mjöl, kött, mjölk och potatis. De två senaste troligen viktigaste basfödan för många glasarbetare. De anställda fick köpa potatis och mjölk för subventionerat pris. Ofta fanns ett system med mjölkpoletter. Potatis odlades också av glasarbetarna själva, och många hade egen gris. På en del håll finns små uthus med plats för grisen kvar vid arbetarbostäderna. Också stenkällare för vinterförvaring av potatis var viktiga.

Kvar i Glasriket idag:

Åfors har kvar sin stora ståtliga fd bruksladugård. Därtill finns arrendatorsbostaden samt en äldre ladugård som flyttades hit från den gamla byn Ålgärdehult då bruket anlades. I **Åfors** finns också en bevarad mjölkbod; en liten flygelbyggnad till disponentvillan, vid dammen med möjlighet att kyla mjölken.

Åfors, mjölkbod och bruksladugård

I **Rosdala** finns två bruksgårdar som bruket förr ägde. I **Kosta** finns en stor sädeslada kvar (men ej ladugården) från jordbrukets epok, liksom arrendatorsbostaden. Ett område som var handelsträdgård finns kvar liksom delar av växthus och trädgårdsmästarens bostadshus. I **Boda** finns mangårdsbyggnaden kvar från det försvunna jordbruket. Det är en stor byggnad, kallad Vita byggnaden (men är idag röd) vilken flyttades hit från Förlångskvarn 1864 när bruket startade. I **Orrefors** heter hyreshusen från 1967 "Stallgården" som ett minne av stallar och lador som fanns här. Äppelträdgården var också en del av odlingsmark som gav produkter till brukets chef och anställda.

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johannisson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johannisson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

1.. "Stallgården" i Orrefors 2-3. Sädesladan i Kosta.

Orter där bruket sedan länge är nedlagt som ändå har kvar byggnader från bruksjordbruket:

Gadderås, Hjertsjö, Idesjö, Johanstorp (samt sädesmagasin och förvaltarbostad) **Ramnåsa, Rydefors, Transjö och Östervik.**

Disponentvilla

De allra flesta glasbruksorter har kvar sin disponentvilla. Kännetecken för disponentvillan:

- Ljus färgsättning; gult eller vitt (som bryter av mot arbetarbostäder i Falurött).
- Läge med uppsikt över bruksområdet, men ändå tydligt för sig självt, om möjligt högt läge.
- Större, mer påkostat än övriga hus, ofta arkitektritad och med dyrare material.
- Påkostad trädgårdsanläggning, ofta arkitektritad.

Kvar i Glasriket idag:

Bergdala, Boda (2 st), Johansfors (2 st), Kosta (2 st), Lindshammar, Orrefors, Pukeberg, Rosdala, Strömbergshyttan (2 st), Skruf (1950-tal, äldre riven) och Åfors.

Orter som har en modernistisk yngre disponentvilla:
Kosta, Målerås, Orrefors, Strömbergshyttan och Skruf samt i nedlagda **Åseda.**

1. Bergdala 2. Pukeberg

Även orter där bruket sedan länge är nedlagt har ofta kvar den fd disponentvillan, t ex:

Alsterbro, Alsterfors, (Björkshult), Björkä, Gadderås, Hjertsjö, Idesjö, Johanstorp (1929 byggd till Birger Fogelberg), **Ramnåsa, Rydefors, Transjö och Österviks glasbruk.**

1.Johansfors 2. Lindshammar 3. Orrefors

4. Åfors 5-6 Strömbergshyttan

Garage och stall

De tidigt byggda garagen är idag ofta rivna. Därför är de få som finns kvar av stort kulturhistoriskt värde.

Kvar i Glasriket idag:

Intill disponentvillan i **Bergdala** och **Åfors** finns fd häststall/garage kvar som användes av brukens för de hästar och lastbilar som användes till brukens transporter, t ex fram och tillbaka till järnvägen (Hovmantorp respektive Emmaboda)

I **Lindshammar** finns ett äldre stall som fanns innan glasbruket etablerades, men som kom att användas av glasbruket till körhästarna.

Alsterbro har kvar flera fd garage och stallbyggnader i trä och **Björkå** ett bevarat stall.

Vid **Österviks** fd glasbruk finns ett lastbilsgarage som saknar motsvarighet i hela Glasriket. Här finns även ett stall för hästar som drog vagnar till brukets transporter.

1. Bergdala 2. Pukeberg 3. Lindshammar

Arbetarbostäder

Alla bruk byggde arbetarbostäder som behövdes för anställda med familjer eftersom bostad ingick i lönen. Det var vanligt att ungarlar bodde i torp eller inhystes på bondgårdar i närheten. Många glasbruk byggde också stora skaserner för ungarlar eller ibland för hela familjer. Man kunde väldigt tydligt se på bostadens storlek och standard vilken status glasarbetaren hade på bruket. Brukspatron hade naturligtvis bäst och störst bostad. Därefter i rang kom hyttmästarna, som hade betydligt större och finare bostad än övriga glasarbetare. Detta innebar oftast 2 rum och kök i stället för 1 rum. Också tjänstemän på bruket hade fina bostäder. Glassliparna kunde långa perioder vara arbetslösa och hade ofta de sämsta bostäderna. Än idag kan man se dessa skillnader i de bevarade byggnaderna.

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johansson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johansson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

Exempel på arbetarbostäder som finns kvar i Glasriket idag (obs denna lista är ej komplett):

Bergdala: Fyra större timmerhus med rum för flera familjer t ex 4 lägenheter för familjer samt två ungarlarum på vinden, hyttmästarvilla, flerfamiljshus från 1940-talet mm.

Boda: Flera större timmerhus längs Hermanstorpsvägen flyttade hit från det nedlagda Löfsta glasbruk (1896-1904), flera av brukets första bostäderna finns bevarade t ex ”Vita byggnaden”, ”Röda stugan” och ”Rubens stuga”. Det finns också flera flerfamiljsbostäder från efterkrigstiden och många egna hem.

Johansfors: Reveterade 1890-talshus längs Bruksgatan och funkisinspirerade hus från 1940-talet (byggmästare Erik Järv), Villa Ekelund som byggdes för konstnärerna mfl. Här har även funnits kaserner som rivits.

1. Bergdala. 2. Johansfors 3. Pukeberg 4-5. Kosta 6-7 Lindshammar 8. Målerås

Kosta: Här finns många av bruket byggda arbetarbostäder. Bland de äldre märks småstugorna längs landsvägen, ombygda eller nybyggda 1810, flera riktigt stora flerfamiljsbostäder, villor till tjänstemän och funkishus från 1940-talet uppförda av byggmästare Erik Karlsson på Fjällboda. Många av de äldre husen har namn som Nineve, Tellelund, Babylon, Snettin, Vita Bäck, Fåfänget, Norska byggnaden mfl.

Lindshammar: Två små trästugor flyttade hit när glas bruket startade 1904-1905, ett hyreshus i tegel från 1950-talet (ursprungligen också innehållande en lokal för Konsum) och ett helt område med Myresjöhus som glasbruksägaren byggde i etapper och därefter sålde förmånligt till glasarbetare på bruket.

Målerås: Flera ålderdomliga flerfamiljshus från en storhetstid på 1890-talet, flerfamiljshus från 1940-talet mm.

Nybro: Har aldrig uppfört arbetarbostäder eftersom det inte är en egen bruksort.

Orrefors: Har många bevarade fina arbetarbostäder! Exempel: Låga tvåfamiljshus med karaktäristiska verandor i nationalromantisk stil uppförda i samband med glasbrukets anläggande 1898, tre små flerfamiljshus uppförda för smederna under järnbruksepoken, flera stora kaserner, för många familjer och ungarlar, med namn som Fästampen, Snokaboet, Backabyggnaden, Kalvahagen, Betlehem, Jerusalem mfl.

1-2 Orrefors 3. Bergdala

Pukeberg: Flera bevarade äldre flerfamiljshus.

Rosdala: t ex ”Tyska husen” och ”Berghem”

Strömbergshyttan: Vid Strömbergshyttan finns representanter från tidiga industrialismens arbetarkaserner till 1960-talets egna hem. För arbetarna byggdes t ex också 1949 en radhuslänga, ”Långbo”, med 6 lägenheter, badhus och tvättrum som blev som ett mellanting mellan kasern och egna hem.

Skruf: Flera flerfamiljsbostäder t ex ”Tomtebo” och ett egnahemsområde.

Åfors: Många hus uppförda i funktionsinspirerad stil fr o m 1939 av byggmästare Erik Järv; 2 rok för två familjer med moderniteter som vatten, avlopp, centralvärme och tvättstuga. Dessa hus ansågs så moderna att området i folkmun döptes till Hollywood. Det finns också många bevarade äldre ursprungligen röda timmerhus som reveterades vita på 1930-talet kring bruket och på Potatisgatan. Det finns några få Egna hem. Det finns två stora villor byggda för tjänstemän och ägarfamiljen, mindre hus för glasarbetare t ex det som idag är Café samt lilla huset ”mellan åarna”. Brukets äldsta bostadshuset ”Fina stugan” finns kvar liksom gamla mjölnarbostaden (byggd före brukets tid) och smedbostaden från 1700-talet. Få hus i Åfors är uppförda av andra än glas bruket och senare bostadsbolag glasbruk/kommun.

Alsterbro Både flerfamiljshus och tjänstemannavillor.

(Björkshult: Flera kaserner)

Björkå har ett antal olika arbetarbostäder, t ex 2 st från 1894 med ursprungligen 4 lgh om 2 rok., 1 st från 1908, en kasern från 1800-tal med 8 rum och arbetarbostaden ”Kullen” från 1904/1944. Ett hus kallades ”Kurvan”, fd brukshandeln från 1943 också med bostad, poststationen med idag bevarade postfack! Och flera bostäder knutna till jordbruket bla mjölnarbostaden.

Flygsfors: Flera flerfamiljshus

Hjertsjö: Återstår idag trädgårdsmästarebostaden och kasernen ”Kristallvillan”.

Gullaskruf: Flerfamiljshus

Ramnåsa: Smedbostäder, bostad för brukets eldare och två bevarade kaserner.

Rydefors: Två likadana arbetarkaserner från ca 1890 som vardera rymde 3 lägenheter om 2 rok, 2 lgt om 1 rok samt två ungarlsrum, ”Synagogan” flyttad hit ca 1890 och nyttjades som ungarlsrum samt ytterligare tre bostäder som ägts av bruket, varav två är flyttade torp.

Transjö: Flera av bruket byggda arbetarbostäder finns kvar.

Åseda: 3 arbetarbostäder från 1947 med sammanlagt 20 lägenheter och ungarlsrum.

Österviks glasbruk: har 4 bevarade arbetarbostäder från ca 1900.

Uthus

Uthus av olika slag var en livsviktig del av livet på bruksorten; jordkällare för vinterförvaring av den livsviktiga potatisen, utedass, vedbodar och andra förråd liksom småladugårdar för glasarbetarens gris. Man får förmoda att dessa inte sågs som något snyggt tillskott utan bara nödvändigt eftersom småstugorna i Kosta ligger vända med ingång på baksidan där man får förmoda att också träskor, grishink och gödsel fanns, medan framsidan mot landsvägen (mellan Stockholm och Karlskrona) skulle hållas fin.

Kvar i Glasriket idag:

På de flesta glasbruksorter finns något. Dock har de flesta försvunnit.

1. Kosta 2-3. Orrefors

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johansson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johansson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

4. Åfors 5-6 Pukeberg (den andra cykelskjul för glasarbetarnas cyklar)

Tvättstuga

Tvättstugor byggdes av bruket på området, vid ån, att nyttjas av glasarbetarnas fruar. Många orter hade flera stycken. De är en av få byggnadstyper som är så tydligt förknippade med kvinnornas förhållanden.

Kvar i Glasriket idag:

I **Orrefors** finns 2 ålderdomliga bevarade tvättstugor (och i **Björkshult** en).

Vid de nedlagda glasbruken **Björkä**, **Rydefors** och **Österviks glasbruk** finns också bevarade tvättstugor.

Moderna tvättstugor byggdes direkt i bostadshus from ca 1940-talet.

Orrefors

Brandstation

Det var angeläget för brukets ägare att ha egen brandjour eftersom verksamheten är särskilt brandfarlig. Från början fanns enklare brandsprutor i hyttorna, men under 1900-talet började man alltmer att anlägga riktiga brandstationer, särskilt under ”modern tid” på 1940-talet och framåt. Många gånger lades moderna funktioner i de nya brandstationerna såsom frysack och bastu, tvättrum och tvättstuga för brukets anställda. Därför kan dessa byggnader berätta lite också om levnadsförhållanden på bruksorten.

Målerås

Kvar i Glasriket idag:

Målerås (välbevarad putsad från 1938) och **Åfors** (välbevarad i tegel från 1947)

Alsterbro, **Rosdala** som har kvar både en sprutbod i trä med brandredskap och en brandstation från 1930, samt **Rydefors** med spruthus som förr inrymde en brandvagn. **Flygsfors** har kvar sin brandstation från början av 1950-talet.

Åfors

Folkets Hus

Socialismen hade (har) ett starkt fäste i Glasriket. Alla glasbruksorter fick efterhand fackförening, vilket i viss mån hänger samman med behovet och önskemålet om samlingslokal. De första Folkets Hus var ofta ideellt byggda små träbyggnader med dansbana. Ofta byggdes dansbanan senare in, vilket gav byggnaden ett runt eller kantigt utseende. Under 1950-talet var det vanligt att man ville ha en större och modernare byggnad. Det var också vanligt att glasbruksarbetarna arbetade övertid för att tjäna pengarna som behövdes, och att brukets ledning bidrog med resterande. Dessa Folkets Hus från 1950-talet uppfördes oftast i tegel, varvid de äldre i trä revs.

Kvar i Glasriket idag:

Johansfors har ett Folkets Hus som är en träbyggnad med inbyggd dansbana som ger ett karaktäristiskt kantigt utseende på utsidan. Byggnaden har brunnit flera gånger och byggts till flera gånger.

Lindshammar är den enda glasbruksort i Glasriket som har kvar sitt första Folkets Hus (träbyggnad) och samtidigt ett nytt från 1950-talet (tegelbyggnad). Båda väl bevarade i sin stil.

Målerås Folkets hus-byggnad är speciell eftersom den är uppförd som en enda stor byggnad (invigd 1920) med Folkets Hus i en änden och Konsum i andra (idag Handlar'n). På samma sätt var det i **Hjertsjö** (Idag nya användningar).

Målerås

Kosta FH invigdes 1938. **Skruf och Åfors** har kvar sina på 1950-talet nybyggda Folkets Hus (medan de äldre i trä rivits). I stort är de välbevarade och har många kulturhistoriskt intressanta och tidstypiska inredningsdetaljer såsom glasmosaik från Kosta, armaturer etc.

1. Johansfors 2. Kosta 3. Åfors 4. Orrefors

Orrefors Folkets Hus tillkom på ett unikt sätt eftersom den socialliberale ägaren Johan Ekman i början av 1900-talet lät bekosta det nya Folkets Hus, som sedan skänktes till glasarbetarna! Idag används det av en glassliperifirma.

Fd Folkets Hus byggnader finns också kvar i **Alsterfors, Björkshult, Björkå, Flygsfors, Rosdala** (1936, arkitekt Carl Kjellberg) **Transjö** och **Åseda**.

Orrefors

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johansson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johansson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

Konsum

Kooperativa föreningar började bildas i Glasriket under de första åren av 1900-talet. Ibland fanns ett motstånd från bruket, som såg det som en konkurrent till sin brukshandel (exempel Orrefors). Ibland ville bruket inte sköta denna bisyssla utan välkomnade arbetarnas egna initiativ (exempel Boda).

Kvar i Glasriket idag:

Bergdala har kvar en Konsumbyggnad från 1950. Huset är tidstypiskt och ganska oförändrat. Används som textilateljé. En första Konsumbyggnad finns också kvar. Den blev senare telegrafstation mm och används idag som ateljé och försäljning av konstglas och keramik.

Boda till det yttre huvudsakligen bevarat i putsad 1920-talsstil. Används som studioglashytta.

Johansfors till det yttre huvudsakligen bevarat trähus i sekelskiftesstil. Konsum har haft mataffär kontinuerligt i detta hus från 1907 tom 2004! Fortfarande mataffär, idag Handlar'n.

I **Kosta** finns tre bevarade Konsumbyggnader: "Gamla Fenix" från 1916, nu om- och tillbyggd färgaffär, blomsterhandel mm, en tidstypisk tegelbyggnad som var filial i Fjällboda från 1953 och nuvarande butiken som togs i bruk 1973.

1. Bergdala 2. Johansfors 3. Målerås 4. Orrefors

Lindshammar hade Konsum i en del av det moderna 1950-tals-hyreshus av tegel som ligger mitt i L. Nedlagd och ombyggd till lägenhet. I **Målerås** är Konsum byggd i samma hus som Folkets Hus. Mataffär och mötesplats kontinuerligt i detta hus sedan 1920, idag Handlar'n. Också **Hjertsjö** hade denna lösning (idag andra verksamheter).

Orrefors har haft sitt Konsum kontinuerligt i detta hus från mitten av 1910-talet fram till 2005. Därefter fortsatt mataffär i annat namn än Konsum.

Rosdals Konsumbyggnad från 1913 finns kvar.

Strömbergshyttan

Skriv har kvar den gamla Konsumbyggnaden men också en ny i ett modernare komplex med flera andra försäljningar. **Åfors** till sitt yttre välbevarad reveterad Konsumbyggnad från slutet av 1940-talet.

Alsterbro, Alsterfors.

Brukshandel

Brukshandel som initierades av bruket har funnits på en del ställen, ofta som föregångare innan den Kooperativa rörelsen kom igång.

Kvar i Glasriket idag:

(Björkshult), Björkä, Boda, Hjertsjö, Idesjö, Kosta, Rydefors och Åfors.

Kyrka

Svensk stadskyrka finns inte på någon av glasbruksorterna i Glasriket förutom Kosta, med Ekeberga kyrka. Kosta glasbruk är unikt i Glasriket då de hjälpte till ekonomiskt med uppförande av den nya kyrkan, av sockenstuga mm och byggande av kyrkogårdsmur.⁷ Frikyrkor finns också ytterst få i Glasriket, exempel Målerås och Kosta.

Målerås

Järnvägsmiljö

Det är tydligt att de äldre glasbruken anlades där det fanns vattenkraft och skog, men att järnvägen kom att få allt större betydelse. Många av de äldre lät dra fram järnväg eller stickspår från järnvägen ända in i bruksområdet. Ofta rör det sig om smalspåriga järnvägar. De yngre bruksetableringarna förlades medvetet till en plats nära järnväg.

Kosta, Flygsfors, Orrefors och Rosdala är exempel på äldre glasbruk som påverkade och bidrog till att en järnväg drogs fram till bruket⁸. De hade stickspår in i bruksområdet och ända fram till hyttan.

Emmaboda glasverk, (Björkshult), Gullaskruf, Målerås, Nybro, Sandvik/Hofmantorp och Skruf är exempel på bruk som medvetet etablerades vid befintlig järnväg.

Kvar i Glasriket idag:

I **Kosta, Målerås, Orrefors, Rosdala** och **Skruf** finns en stationsmiljö kvar. I Emmaboda finns byggnaderna kvar som var järnvägsmagasin till **Johansfors** och **Åfors** glasbruk. (I **Björkshult** finns stationshuset kvar)

Gullaskruf har kvar banvall och två järnvägsmagasin för förvaring av sand "Sandbodarna" och sågspån som användes till bränsle i hyttan. (Stationshus mm rivet.) Se bild th

1-3 Orrefors stationsmiljö

⁷ ur Kosta glasbruk 1742-1942

⁸ Kosta hade en 600 mm bana. "Kostasystemet" med Hummels Järnvägsbyrå spred denna spårvidd till fler platser i Sverige. Orrefors bana hade normalspår (1435 mm). 1919 stod också en gods bana mellan Orrefors och Flygsfors klar. (Se Flygsforsboken sid 13) Denna blev dock kortvarig och bröts upp redan på 1920-talet enligt Erik Karlsson, Kosta. 1902 blev en bana med 891 mm spårvidd klar till Rosdala.

Kulturhistoriska värden i Glasriket

Uppgifterna sammanställda av Susann Johannisson 2006-04-03 inom ramen för KUL-projektet i Glasriket, och baserade på inventeringsmaterial utfört på Länsstyrelsen i Kalmar län 1997 (Susann Johannisson) och Kronobergs län 1998 (Lotta Lamke och Daniel Melchert). Listan är inte komplett.

4. Orrefors godsmagasin. 5-7 Målerås 8.f.d Järnvägshotell Målerås 9. Kosta (Magasinet Långholmen)

Musik

Musiken har alltid varit viktig i Glasriket. De flesta glasbruksorterna hade en egen musikkår. Vissa glasblåsare kunde till och med blåsa egna trumpeter i glas. Kosta musikkår är den äldsta. Den startade 1873. Musikkåreerna spelade vid särskilda tillfällen under året. Vissa var givna, som midsommar, valborgsmässoafton, 1:a maj och nyår.

Kvar i Glasriket idag:

Musikhuset Kosta, byggt 1948 särskilt för musikkåren att kunna öva i.

De olika Folkets Hus byggnaderna kan ofta förknippas med musikkåren eftersom man använde lokaler där att öva i och också spelade vid särskilda tillfällen.

Musikkårer kvar i Glasriket idag: Hovmantorp, Johansfors, Kosta, Målerås, Nybro, Orrefors, Älghult

1. Musikhuset i Kosta 2. Johansfors musikkår, valborgsmässoafton vid Folkets Hus

Kunskapen baseras på följande material/litteratur, vilket också kan fungera som boktips:

Böcker och skrifter:

- Glasbruk och hyttor i Sverige 1955-1985 av Olof Nordström.
- Glasteknisk tidskrift
- Resa till glaset av Lars-Olof & Lars Thor
- Svensk glasindustri 1550-1960 av Olof Nordström
- Industrimiljöer på landsbygden av Eva Vikström
- Svenska glasbruk 1555-1965 av Jarl Weidow
- Kosta glasbruk 1742-1942
- Byggfolk av Ejnar Carlqvist
- Erik Rosén-radikal förnyare av svensk glaskonst av Lars Thor
- De olika böckerna som blev till efter ett studiecirkelprojekt i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet i regi av ABF och Svenska fabriksarbetareförbundet i Kalmar och Kronobergs län:
 - Dom kallar oss Pukebergarna
 - Ekenäs: Vi som försvann...Lindshammar: Vi som är kvar.
 - En gång Bergdala – alltid Bergdala
 - Från fönsterglas till småglas (Gullaskruf)
 - Generationers arbete på BodaGlasbruk
 - Glasbruksliv i Målerås
 - Hemma på Kosta
 - I skenet från en glasugn (Åfors)
 - Liv och arbete under 90 år vid Johansfors glasbruk.
 - Orreforsaren i glasriket.
 - Ett samhälle kring hyttan (Rosdala)
 - Skruv
- Inventering och fotodokumentation Kronobergs län 1998 med material från Smålands museum som grund. Inventeringen finns publicerad i rapporten Glasbrukens byggnadskultur och finns att beställa på Länsstyrelsen i Kronobergs län.
- Inventering och fotodokumentation Länsstyrelsen i Kalmar 1997, finns som arbetsmaterial.